

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ
– Master studije za inkluzivno obrazovanje –

Dušan Kalezić

**ULOGA I ZNAČAJ ASISTENTA U NASTAVI U RADU SA
DJECOM SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U
DRUGOM CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE**

Master rad

Nikšić, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ
– Master studije za inkuzivno obrazovanje–

**ULOGA I ZNAČAJ ASISTENTA U NASTAVI U RADU SA
DJECOM SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U
DRUGOM CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE**

Master rad

Mentor: Prof. dr Tatjana Novović

Kandidat: Dušan Kalezić

Broj indeksa: 18/21

Nikšić, 2023.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Dušan Kalezić

Datum i mjesto rođenja: 17. 8. 1987. Podgorica

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Naziv postdiplomskog studija: Inkluzivno obrazovanje

Naslov rada: Uloga i značaj asistenta u nastavi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet – Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema:

Mentor: Prof. dr Tatjana Novović

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda:

Komisija za ocjenu magistarskog rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je usvojen izvještaj o ocjeni magistarskog rada i formirana komisija za odbranu rada:

Komisija za odbranu rada:

Lektor:

Datum odbrane:

Datum promocije:

Zahvalnica

Zahvaljujem se svojoj porodici na pružanju podrške tokom pisanja master rada, kao i svojoj mentorki Prof. dr Tatjani Novović na profesionalnoj pomoći.

REZIME

U radu se bavimo ulogom i značajem asistenta u nastavi u radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole. Rad sadrži teorijski i metodološki dio. U teorijskom dijelu akcentovan je značaj inkluzivnog obrazovanja, važnost angažmana asistenta, kao i saradnja asistenata i učitelja, asistenata i roditelja u procesu kvalitetnije podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Istraživanje smo sproveli s ciljem da utvrdimo na koji način asistenti u nastavi ostvaruju svoju ulogu u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole. Uzorak istraživanja sačinjavalo je 40 asistenata u nastavi, 40 roditelja učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju i 30 učitelja. Primijenili smo anketni upitnik za dobijanje podataka od asistenata u nastavi i roditelja i grupni intervju (tri fokus grupe od po deset ispitanika) za učitelje.

Rezultati istraživanja pokazuju da asistenti u nastavi razvijaju socijalne odnose djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja kroz raznovrsne kooperativne aktivnosti. Asistenti u nastavi se stručno usavršavaju kroz seminare i druge vidove obuke, namjenski dizajnirane u cilju sticanja kompetencija za pružanje pomoći i podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Dobijeni rezultati pokazuju da asistenti u nastavi intenzivno saraduju sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, učiteljima i stručnim saradnicima. Na bazi dobijenih rezultata, konstatovano je da asistenti u nastavi svoju ulogu u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju realizuju kroz određene strategije podrške (podrška u učenju, podsticanje socijalnih interakcija sa vršnjacima) djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Ključne riječi: asistenti u nastavi, djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju, drugi ciklus osnovne škole

APSTRAKT

In this paper, we deal with the role and importance of teaching assistants in working with students with disabilities and developmental difficulties in the second cycle of elementary school. The paper contains a theoretical and methodological part. In the theoretical part, the importance of inclusive education, the importance of the engagement of assistants, as well as the cooperation of teachers, assistants and parents in the process of providing better support to students with disabilities and difficulties in development is emphasized. We conducted the research with the aim of determining how teaching assistants fulfill their role in working with children with disabilities and developmental difficulties in the second cycle of elementary school. The research sample consisted of 40 teaching assistants, 40 parents of students with disabilities and developmental difficulties, and 30 teachers. We used a survey questionnaire to obtain data from teaching assistants and parents and a group interview (three focus groups of ten respondents each) for teachers.

The results of the research show that teaching assistants develop the social relations of children with disabilities and developmental difficulties with their peers of typical development through various cooperative activities. Teaching assistants improve professionally through seminars and other types of training, specially designed with the aim of acquiring competences for providing help and support to children with disabilities and developmental difficulties. The obtained results show that teaching assistants cooperate intensively with parents of children with disabilities and difficulties, teachers and professional associates. Based on the results obtained, it was concluded that teaching assistants fulfill their role in working with children with disabilities and developmental difficulties through certain support strategies (learning support, encouraging social interactions with peers) for children with disabilities and developmental difficulties.

Keywords: teaching assistants, children with disabilities and difficulties in development, second cycle of elementary school

SADRŽAJ

UVOD.....	9
I TEORIJSKI DIO	11
1. KLJUČNA POLAZIŠTA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U NASTAVNOM PROCESU	11
1.1. Inkluzivno obrazovanje u školi	12
1.2. Značaj inkluzivnog obrazovanja	14
1.3. Inkluzivno obrazovanje u Crnoj Gori.....	16
2. ZNAČAJ ASISTENTA U INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU	18
2.1. Zakonski okviri uključivanja asistenta u nastavi	19
2.2. Ključni kriterijumi za dodjelu asistenta u nastavi	19
2.3. Razlozi za uključivanje asistenata.....	20
2.4. Uloge asistenta u inkluzivnom obrazovanju	22
2.5. Prethodna istraživanja	25
3. VAŽNOST SARADNJE ASISTENTA SA UČITELJIMA I STRUČNIM SARADNICIMA I RODITELJIMA	27
3.1. Saradnja asistenta u nastavi sa učiteljima	28
3.2. Moguće prepreke u saradnji između asistenata u nastavi i učitelja.....	29
3.3. Saradnja asistenta sa stručnim saradnicima	30
3.4. Saradnja asistenata u nastavi sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju ...	31

II ISTRAŽIVAČKI DIO.....	33
1.1. Problem i predmet istraživanja.....	33
1.2. Cilj i zadaci istraživanja	34
1.3. Hipoteze istraživanja	34
1.4. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	35
1.5. Uzorak ispitanika.....	35
2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	37
2.1. Rezultati dobijeni anketiranjem asistenata u nastavi.....	37
2.2. Rezultati dobijeni anketiranjem roditelja	55
2.3. Rezultati dobijeni intervjuisanjem učitelja.....	67
ZAKLJUČAK.....	72
LITERATURA	75
Prilog 1 – Anketni upitnik za asistente u nastavi.....	808
Prilog 2 – Anketni upitnik za roditelje.....	853
Prilog 3 – Vodič za grupni intervju.....	886

UVOD

Inkluzivno obrazovanje omogućava svim učenicima da razvijaju svoje potencijale i sposobnosti (Kesadi, 2011). Svi učenici imaju jednako pravo na kvalitetno obrazovanje, koje uzima u obzir njihove individualne sposobnosti i razvojne specifičnosti (Hameed & Manzoor, 2009). Uspješna nastava može se ostvariti samo u granicama punog uvažavanja onoga što uzrast učenika nosi u sebi kao opštu karakteristiku određene faze razvoja (Prodanović i Ničković, 1984).

Inkluzivno obrazovanje je u korelaciji sa individualizacijom nastave (Šakotić, 2016). Mišljenja smo da je u radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju, neophodno primjenjivati individualizovane postupke. Uvažavanje individualnih razlika i razvijanje individualnih sklonosti jedan je osnovnih zadataka rada u inkluzivnoj učionici. U tijesnoj vezi sa uzrasnim osobinama, treba proučavati i individualne osobine i na osnovu rezultata takvih proučavanja pronalaziti za nastavni rad ona rješenja koja ostvaruju harmoničan odnos između uzrasta i individualnosti (Milić, 2016). Nastava nikada ne može biti u svemu jednaka za sve (Bakovljević, 1992). Njena diferencijacija u pravcu individualnih razlika neophodna je isto toliko koliko i integracija u pravcu zajedničkih uzrasnih razlika (Prodanović i Ničković, 1984).

Učenici sa smetnjama i teškoćama dobijaju tehničku pomoć od strane asistenata u nastavi. Asistenti u nastavi su lica koja su stekle kompetencije za pružanje pomoći učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Inkluzivno obrazovanje je unaprijeđeno zahvaljujući aktivnom angažmanu asistenata u nastavi (Radford, Bosankuet, Vebster & Blatchford, 2015). Sasvim je izvjesno da je jedan od ključnih ciljeva obrazovnog sistema uključivanje djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju u redovni vaspitno-obrazovni proces. Da bi se postigao prethodno navedeni cilj, angažovani su asistenti, koji u saradnji sa nastavnicima, implementiraju adekvatne individualizovane postupke u kontekstu što optimalnijeg, pedagoški djelotvornijeg i razvojno primjerenijeg uključivanja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju u redovni vaspitno-obrazovni proces.

Asistenti u nastavi imaju mnoštvo prilika da upoznaju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, te shodno tome predvide moguće metodičke postupke za rad. Poznavanje onoga što učenik nosi u sebi u vaspitnom i obrazovnom pogledu, veoma je značajno za efikasnu

organizaciju nastavnog rada, a posebno za osnovnu obavezu nastave da učenik iz nje ponese svoj maksimalno ostvareni vaspitno-obrazovni potencijal (Bakovljević, 1992). Sjedinjeni procesi vaspitanja i obrazovanja u nastavi čine njenu osnovnu karakteristiku (Prodanović i Ničković, 1984). Upoznavanje i usaglašavanje stvarnog stepena vaspitanja i obrazovanja učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, značajna je didaktička pretpostavka za realizaciju principa odmjerivosti u njegovom totalitetu (Radonjić, 2010).

Primarna motivacija za rad dolazi od činjenice da inkluzivna škola mora da prepozna i odgovori na različite potrebe svojih učenika, osiguravajući svima kvalitetno obrazovanje, kroz odgovarajuće nastavne planove i programe, organizacione aranžmane, strategije podučavanja, partnerstvo sa zajednicom. Da bi inkluzivna škola na optimalan način odgovorila na potrebe učenika sa posebnim obrazovnim potrebama, značajno je da asistenti u nastavi aktivno participiraju u pogledu stvaranja uslova za razvoj svih potencijala i sposobnosti učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

I TEORIJSKI DIO

1. KLJUČNA POLAZIŠTA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U NASTAVNOM PROCESU

Uključujući sve učenike u redovni obrazovni sistem, bez obzira na njihov invaliditet, inkluzivno obrazovanje ima za cilj da eliminiše sve prepreke njihovoj inkluziji (Hamenoo & Daian, 2021). Različitost i razlike među svim pojedincima treba prihvatiti, poštovati i vrednovati (Dessemontet, Bless & Morin, 2012). Pokret ka inkluzivnom obrazovanju omogućio je da djeca sa smetnjama u razvoju budu uključena u redovne škole (Ozokcu, 2018). Težnja ka inkluzivnom obrazovanju stavlja akcenat na podučavanje djece sa smetnjama u razvoju u redovni vaspitno-obrazovni proces. Inkluzivno obrazovanje je proces odgovora na raznolikost djece, kroz povećanje učešća u učionicama i smanjenje isključenosti iz obrazovanja (UNESCO 2007).

Inkluzija znači da „sva djeca, bez obzira na sposobnosti ili invaliditet, imaju pravo da budu poštovana i cijenjena kao vrijedni članovi školske zajednice, da u potpunosti učestvuju u svim školskim aktivnostima i da komuniciraju sa vršnjacima svih nivoa sposobnosti uz prilike da razviju prijateljstva” (Hameed & Manzoor, 2018: 44). Inkluzivno obrazovanje podrazumijeva zadovoljavanje potreba učenja svih učenika na najbolji mogući način. Zasniva se na jednostavnoj ideji da svako dijete ima osnovno pravo da budu uključeno u opšteobrazovno okruženje (Kinsella & Senior, 2008). U inkluzivnoj učionici, nastavnici i asistenti rade zajedno, kako bi se učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju ili učenicima iz različitih kultura i različitih rasa pružila odgovarajuća podrška i podstakla njihova aktivna participacija u vaspitno-obrazovnom procesu.

Nastavnici identifikuju socijalne, emocionalne, bihevioralne, fizičke i akademske snage svojih učenika (Glaser, 1994). Oni se konsultuju sa roditeljima ili starateljima učenika, kako bi dobili više informacija o njihovim potrebama. Nastavnici kreiraju individualne obrazovne planove i primjenjuju odgovarajuće metode rada na osnovu ovih informacija. Na primjer, učeniku sa oštećenim vidom će biti potreban materijal u većem štampanom formatu. Nastavnici pružaju različite nivoe pomoći u učionici učenicima da uče bez osjećaja preopterećenosti.

Inkluzivno obrazovanje znači omogućavanje učenicima sa različitim potrebama da uče zajedno sa drugom djecom. Omogućava učenicima sa različitim smetnjama i teškoćama u razvoju da postanu dio redovne škole kao i svaki drugi učenik (Vujačić, 2011). Inkluzivno obrazovanje cijeni različitost i jedinstvenost svakog učenika (Šakotić, 2016). U istinski inkluzivnom obrazovanju, svako se osjeća bezbjedno i ima osjećaj pripadnosti. Učenici i njihovi roditelji učestvuju u postavljanju ciljeva učenja i učestvuju u donošenju odluka koje na njih utiču (Šakotić, 2016). Da bi postale inkluzivne, škole moraju usvojiti inkluzivno obrazovanje. Na taj način se kreiraju podrška, fleksibilnost i resursi za njegovanje, podsticanje i odgovaranje na potrebe svih učenika (Vujačić, 2011). Asistent u nastavi može lako da prepozna problem, a istovremeno obezbjeđuje kvalitet za cjelokupno iskustvo učenika (Dragnić, 2017).

Inkluzivno obrazovanje je sistem koji obezbjeđuje sveobuhvatno obrazovanje za svu djecu i važan je korak u promjeni diskriminatorских stavova u obrazovanju (Dragnić, 2017). Škole pružaju prvi odnos sa svijetom van svojih porodica. Omogućavaju razvoj društvenih odnosa i interakcija. Poštovanje i razumijevanje raste kada se učenici različitih sposobnosti i različitog porijekla igraju, družu i uče zajedno.

1.1. Inkluzivno obrazovanje u školi

Inkluzivno obrazovanje je postalo međunarodni koncept, koji se primjenjuje u različitim sistemima formalnog školstva. Kako se aproprijacije inkluzivnog obrazovanja pojavljuju širom svijeta, tako se pojavljuju i višestruka značenja (Macura-Milovanović & Vujisić-Živković, 2011). Konkretno, kulturološke, istorijske konstrukcije invaliditeta usmjeravaju implementaciju i formiranje politike inkluzivnog obrazovanja u različitim zemljama u zavisnosti od konteksta (Beacham & Rouse, 2012). Smetnje koje se vide isključivo kao intra-individualne osobine dovode do smanjenih očekivanja, ograničavajući tako mogućnosti za učenje (Macura-Milovanović & Vujisić-Živković, 2011). Međutim, kada nastavnici, članovi porodice i drugi pružaoci usluga shvate smetnje/sposobnosti kao presjek društvenih, kulturnih, istorijskih, ekoloških i intra-individualnih sposobnosti, pojavljuju se pravedniji oblici obrazovanja za sve učenike (Vujačić, 2011). Promjene u razumijevanju lokusa invaliditeta

usmjeravaju razvoj nacionalnih politika i zakona za podršku implementaciji inkluzivnog obrazovanja (Dragnić, 2017). Da bi podržali inkluzivno obrazovanje, nastavnici moraju imati i kapacitet da pruže prilike za učenje svim učenicima u svojim učionicama, bez obzira na rasu, jezik, religiju, pol i sposobnosti. Nastavnicima su potrebni institucionalni konteksti koji su dizajnirani da prilagode inkluzivne prakse i školski lideri koji razumiju složenost posla i mogu da pruže povratne informacije, podršku i vođstvo neophodno za održavanje inkluzivne prakse među generacijama učenika i njihovih nastavnika (Kepeš, 2006). Inkluzivno obrazovanje pruža podršku svim učenicima koji imaju smetnje u razvoju (Peters 2004). Inkluzivno obrazovanje nudi mogućnost narušavanja dominantnih predstava o rasi, jeziku, sposobnostima, polu i religiji (Slee 2001).

Škole igraju važnu ulogu u životima učenika. Jedna od ključnih odgovornosti koju imaju je da svojim učenicima obezbijede bezbjednu i prijatnu učionicu (Šain i Čarapić, 2016). Učionice treba da budu mjesto gdje učenik ne treba da se osjeća izostavljeno, već treba da se osjeća prihvaćeno. Obrazovni sistem je onaj koji prihvata sve učenike bez obzira na njihove sposobnosti.

Pravo na obrazovanje važi za svu djecu. Član 24. opisuje šta je potrebno da je obezbijediti djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju u školskom kontekstu (Nikolić, Ilić i Simonović, 2003):

- Nediskriminacija: Djeca sa smetnjama u razvoju moraju imati mogućnost pristupa obrazovanju bez diskriminacije i na osnovu ravnopravnosti. To znači pravo da se ne odvađa i da im se pruži sva podrška koja im je potrebna. Sve barijere moraju biti uklonjene - pravne, fizičke, komunikacijske i jezičke, društvene, finansijske i barijere u pogledu stavova (Nikolić, Ilić i Simonović, 2003):
- Cilj obrazovanja: Obrazovanje treba da promoviše puni razvoj svih sposobnosti i potencijala djece sa smetnjama u razvoju, podržati ih da u potpunosti učestvuju u društvu i obezbijediti im uslove da napreduju u skladu sa svojim sposobnostima (Nikolić, Ilić i Simonović, 2003).
- Bez isključenja: Djeca sa smetnjama u razvoju nikada ne smiju biti isključena iz opšteg obrazovnog sistema.

- Pristup osnovnom i srednjem obrazovanju: Djeca sa smetnjama u razvoju moraju imati pristup kvalitetnom i besplatnom inkluzivnom obrazovanju u sredinama u kojima žive.
- Škole moraju biti dostupne za svu djecu sa smetnjama u razvoju – uključujući zgrade, prevoz, igrališta, toalete, nastavni plan i program, obrazovni materijal, nastavne metode i slično.
- Obrazovne strategije moraju biti prihvatljive zahtjevima, kulturi i jezicima svih učenika sa invaliditetom.

Principi inkluzivnog obrazovanja odnose se na jednake mogućnosti u smislu istinskog pristupa učenju, poštovanje individualnih razlika i kvalitetno obrazovanje za sve fokusirano na lične prednosti, a ne na slabosti (Beacham & Rouse, 2012).

1.2. Značaj inkluzivnog obrazovanja

Inkluzivno obrazovanje uzima u obzir različite potrebe svih učenika kako bi se stvorilo okruženje za efikasno učenje. Navedeno se može postići modifikovanjem nastavnih metoda, materijala i resursa koji se koriste u učionici i stvaranjem podrške u školi. Inkluzivno obrazovanje može koristiti svim učenicima, a ne samo onima sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Hundert, Joel, Sara Rowe, & Erin Harrison, 2014). Sam proces inkluzivnog obrazovanja je usmjeren ka smanjenju prepreka za učenje u nastavi i aktivnom učešću svakog učenika (Šakotić, 2016). Inkluzivno obrazovanje se protivi isključenju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Šakotić, 2016). Inkluzivno obrazovanje može dovesti do povećanja samopoštovanja i samopouzdanja među učenicima (Erten & Savage, 2012). Obezbeđivanjem okruženja za učenje koje je dobrodošlo i podržavajuće, inkluzivno obrazovanje može pomoći svim učenicima da se osjećaju cijenjeno, bez obzira na njihove sposobnosti ili razlike. U inkluzivnoj učionici učenici razvijaju samopouzdanje, jer sebe vide kao vrijedne i sposobne članove zajednice (Erten & Savage, 2012). Pored toga, inkluzivno obrazovanje može pomoći učenicima da razviju socijalne i emocionalne vještine, kao što su empatija i saradnja, što takođe može povećati samopoštovanje (Erten & Savage, 2012). Dakle, inkluzivno obrazovanje može biti od ključnog značaja u pomaganju svim učenicima da se osjećaju cijenjeno, kako u učionici, tako i van nje.

Utvrđeno je da inkluzivno obrazovanje poboljšava socijalne vještine među učenicima (Hundert, Joel, Sara Rowe, & Erin Harrison, 2014). To je zato što inkluzivno obrazovanje osigurava da je svim učenicima, bez obzira na njihove sposobnosti, omogućeno da uče u redovnim učionicama (Hundert, Joel, Sara Rowe, & Erin Harrison, 2014). Inkluzivno obrazovanje takođe omogućava značajniju interakciju između učenika različitih nivoa sposobnosti, što pomaže da se razbiju barijere. Kao rezultat toga, učenici u programima inkluzivnog obrazovanja obično imaju bolje socijalne vještine od onih koji nisu u programima inkluzivnog obrazovanja (Milenković, 2020). Inkluzivno obrazovanje njeguje osjećaj zajedništva među učenicima, jer svi zajedno rade na zajedničkom cilju.

Inkluzivno obrazovanje nastoji da stvori kulturu prihvatanja i razumijevanja okupljanjem svih učenika, bez obzira na njihove sposobnosti, u jedno okruženje za učenje. Na taj način, inkluzivno obrazovanje pomaže da se razbiju barijere koje često postoje između učenika sa i bez invaliditeta. Navedeno, zauzvrat, podstiče osjećaj zajedništva i razumijevanja među svim članovima školske zajednice. Inkluzivno obrazovanje takođe omogućava učenicima sa invaliditetom da uče od svojih vršnjaka, što im može koristiti u akademskom i društvenom smislu (Haegele & Zhu, 2017).

Činjenica je da inkluzivno obrazovanje omogućava svim učenicima da se osjećaju prihvaćeno, poštovano i cijenjeno onakvima kakvi jesu. Ovaj pristup obrazovanju pomaže u stvaranju pozitivnije i inkluzivnije školske klime, što je od suštinskog značaja za promovisanje socijalne pravde i osiguravanje da svi učenici imaju priliku da ostvare svoj puni potencijal. Osiguravajući da se svi učenici osjećaju dobrodošli i uključeni u školsku zajednicu, inkluzivno obrazovanje može pomoći da se spriječi diskriminacija (Milenković, 2020).

Postoji mnogo načina na koje se inkluzivno obrazovanje može implementirati u školama. Jedan od načina je da se modifikuju nastavne metode, materijali i resursi koji se koriste u učionici. To se može uraditi kreiranjem vizuelnih pomagala i alata za učenje koji su dostupni svim učenicima, bez obzira na njihove sposobnosti (Schwab, 2015). Takođe je važno osigurati da okruženje u učionici bude gostoljubivo i podržavajuće, tako da se svi učenici osjećaju prijatno učestvujući u aktivnostima na času. Drugi način sprovođenja inkluzivnog obrazovanja je stvaranje kulture inkluzije unutar školske zajednice ((Schwab, 2015). Navedeno se može postići edukacijom osoblja, roditelja i učenika o prednostima inkluzivnog obrazovanja i pružanjem

obuke i podrške onima koji rade sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Takođe je od suštinskog značaja da se svim učenicima pruži prilika da međusobno komuniciraju, kako bi mogli da uče jedni od drugih i grade prijateljstva. Inkluzivno obrazovanje je ključ za stvaranje pravednijeg društva za sve.

Posljednjih decenija obrazovni sistemi su značajno promijenili način na koji se obrazuju učenici sa različitim obrazovnim potrebama (Alzahrani, 2020). Kao što svjedoči sve veći broj zemalja koje uvode zakone koji olakšavaju inkluzivno obrazovanje (Allan, 2021), školski sistemi se prilagođavaju, kako bi odgovorili na zahtjeve svojih raznolikih zajednica. Pristupi koji uključuju zajedničko obrazovanje učenika u opštim učionicama za razliku od odvojenih učionica postaju sve popularniji. Smatra se da takav pristup prevazilazi nedostatke u vezi sa različitošću nezavisno od različitih karakteristika učenika kao što su posebne obrazovne potrebe, darovitost ili multikulturalno porijeklo (UNESCO, 1994). Dobro pripremljeni i obrazovani nastavnici su ključni za realizaciju ovog razvoja ka inkluzivnijem obrazovanju (Allan, 2021).

1.3. Inkluzivno obrazovanje u Crnoj Gori

Crna Gora nastoji da poboljša kvalitet inkluzivnog obrazovanja kako u predškolskim ustanovama, osnovnim školama, tako i na nivou srednjih škola. U proteklom periodu urađeno je dosta da se unaprijedi kvalitet pružanja pomoći i podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

U Strategiji inkluzivnog obrazovanja, predstavljeni su ključni pravci razvoja inkluzivne kulture u školama. Poseban značaj se pridaje stvaranju podsticajnog okruženja za svakog učenika kao i obezbjeđivanju uslova za razvoj sposobnosti i potencijala učenika. Apostrofirana je važnost dalje edukacije nastavnog kadra u pogledu sticanja kompetencija za kvalitetniji vaspitno-obrazovni proces sa učenicima koji imaju smetnje i teškoće u razvoju (Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025).

U Strategiji inkluzivnog obrazovanja predstavljeni su strateški ciljevi. Prvi cilj se odnosi na pružanje optimalnih uslova za amplifikaciju svih sposobnosti učenika sa smetnjama i teškoćama

u razvoju, kroz visok stepen kooperacije i interakcije sa vršnjacima koji se razvijaju na tipičan način (Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025).

Drugi strateški cilj se bazira na kontinuitetu inkluzivnog koncepta putem ostvarivanja saradničkih odnosa između zaposlenih u predškolskim ustanovama i školama, kako bi se omogućila što bolja tranzicija djece. Treći strateški cilj tiče se poboljšanja inkluzivnog obrazovanja putem osnaživanja inkluzivne politike i prakse u vaspitno-obrazovnim ustanovama (Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025).

Kada je u pitanju prvi strateški cilj predstavljen u Strategiji, smatramo da nastavnici, asistenti i stručni saradnici nastoje da stvaraju adekvatnu inkluzivnu praksu u školi. Učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju poklanja se značajna pažnja, kako bi mogli da se razvijaju u skladu sa svojim individualnim karakteristikama (Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025). Između nastavnika, asistenata i stručnih saradnika postoji kvalitetna saradnja u pogledu kreiranja strategija za rad sa učenicima koji imaju smetnje i teškoće u razvoju. Poseban fokus je na saradnji nastavnika, asistenata i stručnih saradnika sa roditeljima. Roditelji se uvažavaju, prihvata se njihovo mišljenje i njihove percepcije o funkcionisanju djeteta u porodičnom kontekstu.

Što se tiče trećeg strateškog cilja, on se ostvaruje putem individualizacije. Jasno je da je sama individualizacija u korelaciji sa kvalitetom inkluzivnog obrazovanja (Šakotić, 2016). Rad sa učenicom koji ima posebne obrazovne potrebe zahtijeva primjenu individualizovanih postupaka u radu. Pod individualizovanim postupcima, prije svega podrazumijevamo primjenu metoda, oblika i sredstava za rad, koji najbolje odgovaraju prirodi učenja djeteta sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025).

Na bazi percipiranja vaspitno-obrazovne prakse u osnovnim školama, konstatujemo da se kontinuirano radi na poboljšanju inkluzivne prakse. Posebno značajnim smatramo svakodnevnu saradnju sa roditeljima, ujedno prvim i najvažnijim vaspitačima svoje djece.

2. ZNAČAJ ASISTENTA U INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU

Asistent u nastavi je lice koje pomaže u procesu implementacije inkluzivnog obrazovanja u školi. Oni prate rad učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju i pomaže im u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih ishoda, razvijanju socijalnih odnosa sa vršnjacima koji se tipično razvijaju. Asistenti u nastavi provode sa učenicima jedan dio dana, te na taj način su neposredno uključeni u proces vaspitanja i obrazovanja učenika.

Asistenti u nastavi pomažu kako učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju, roditeljima ovih učenika, vršnjacima, kao i nastavnicima. Na bazi opservacije vaspitno-obrazovne prakse, dolazimo do saznanja da se značaj asistenta u nastavi u inkluzivnom obrazovanju najčešće manifestuje u sljedećem:

- planiranje rada zajedno sa nastavnikom;
- primjena optimalnih metoda i strategija za rad sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- pripremanje materijala za rad sa učenikom, u skladu sa individualnim karakteristikama, nivoom pažnje, koncentracije, odnosno sveukupnim razvojem učenika;
- podsticanje samostalnosti kod učenika prilikom izvršavanja školskih zadataka;
- briga o fizičkom zdravlju učenika;
- podsticanje socijalne interakcije i komunikacije učenika sa smetnjama u razvoju sa vršnjacima tipičnog razvoja;
- pružanje podrške u svim društvenim aktivnostima u kojima učenik participira;
- saradnja sa nastavnikom, međusobna razmjena stavova i mišljenja, vezanih za napredovanje učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju;

- saradnja sa roditeljima učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- učešće u izradi i implementaciji IROP-a.

Pored gore navedenog opisa, koji je predstavljen na osnovu neposredne participacije u inkluzivnoj učionici, mogu se navesti i druge brojne uloge, kao i značaj asistenta u inkluzivnom obrazovanju.

2.1. Zakonski okviri uključivanja asistenta u nastavi

Učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju obezbjeđuje se asistencija u nastavnom procesu. Asistenti u nastavi su pružaoci tehničke podrške i pomoći učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Vaspitno-obrazovna ustanova sa asistentom u nastavi zaključuje ugovor na određeno, odnosno neodređeno vrijeme. Asistent pomaže učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju pod nadzorom učitelja, stručnih saradnika, kao i direktora vaspitno-obrazovne ustanove. Jedan asistent može biti angažovan za pružanje podrške za više djece. Radno vrijeme asistenta je 40 časova u toku radne sedmice. Asistent u nastavi može biti osoba koja ima završenu srednju školu, odnosno fakultet (<https://www.gov.me/dokumenta/ef7ee095-1951-4eb5-8ecd-c9cffc18beff>).

Asistent u nastavi, u saradnji sa učiteljima i stručnim saradnicima implementira IROP. Potrebno je da se asistent u nastavi stručno usavršavanja u pogledu sticanja i nadograđivanja vještina za rad sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

2.2. Ključni kriterijumi za dodjelu asistenta u nastavi

Djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju može se dodijeliti asistent kao forma pružanja podrške u pogledu posticanja akademskih rezultata u skladu sa svojim mogućnostima. Kada je u pitanju naš obrazovni sistem, možemo istaći da Komisija za usmjeravanje na bazi uvida u funkcionisanje djeteta, predlaže određene preporuke za pružanje podrške, te neophodnost

angažovanja asistenta u nastavi. Ključni kriterijumi za dodjelu asistenta podrazumijevaju da učenik ima teže tjelesne smetnje, umjerenu ili težu mentalnu ometenost, teže forme govorno-jezičkih poremećaja, poremećaje iz spektra autizma i druge oblike razvojnih smetnji i teškoća (<https://www.skolskiportal.edu.me/Inkluzivno%20obrazovanje/Istrazivanje%20asistenti.pdf>).

Asistenti u nastavi imaju pomoćnu ulogu u učionici. Oni rade pod nadzorom nastavnika kako bi učenicima pružili dodatnu obrazovnu podršku i instrukcije, što omogućava odgovornom nastavniku da se više usredsrijedi na predavanja u učionici. Dok većina asistenata pomaže u svemu, od podučavanja do kreiranja planova časova, njihova svakodnevnica može izgledati drugačije u zavisnosti od škole i uzrasta učenika kojima predaju (Koskah, 2020).

Asistenti u nastavi igraju ključnu ulogu u pomaganju u obrazovanju učenika. Nastavnik ima zadatak da prenese znanje i obezbijedi da učenici uče različite predmete u bezbjednom nastavnom okruženju. Ova odgovornost pokriva širok obim zadataka i ponekad nastavnik nije u mogućnosti da sam nadgleda svaku aktivnost učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Zato je tu asistent u nastavi da pruži podršku učeniku. Učenici najbolje uče u bezbjednom i srećnom okruženju. Nastavniku je potrebna pomoć u svemu što rade u učionici i van nje, da bi stvorili i održavali ovu vrstu okruženja. Ovu pomoć pruža asistent u nastavi, koji treba da posjeduje niz neophodnih kvaliteta da bi uspio u ovoj ulozi.

Asistenti u nastavi igraju značajnu ulogu jer su ključni u izgradnji svrsishodnih odnosa sa učenicima, roditeljima, nastavnicima i drugim članovima školskog osoblja (Koskah, 2020). Oni igraju bitne uloge u timu, doprinoseći svojim vještinama u pomaganju učenicima da uče i razviju se u produktivne članove zajednice. Asistenti u nastavi pomažu nastavniku da stvori učionicu koja je pogodna za učenje. Oni pomažu da učionica bude mjesto koje inspiriše učenje i podstiče radoznalost.

2.3. Razlozi za uključivanje asistenata

Više je razloga za uključivanje asistenata u proces inkluzivnog obrazovanja. Asistenti u nastavi imaju značajnu ulogu u učionici i njihov uticaj na učenje ne može se potcijeniti sve dok postoji dobro definisana strategija o tome kako se oni raspoređuju da podrže nastavnike u njihovoj potrazi za najkvalitetnijim ishodima učenja za svakog učenika (Zhao et al., 2021). Crna

Gora nastoji da unaprijedi sistem inkluzivnog obrazovanja. Uključivanje asistenata u inkluzivnu učionicu prepoznato je kao značajno u procesu zadovoljavanja različitih potreba učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Svako dijete ima svoje potrebe, interesovanja, sposobnosti, pa tako i dijete sa smetnjama u razvoju. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju imaju određenih poteškoća u funkcionisanju. Zato su tu asistenti, lica koja se kontinuirano edukuju, da pruže podršku i pomoć, utemeljenu na individualnim karakteristikama učenika.

Jedan od razloga za uključivanje asistenata u nastavi, predstavlja bolja, sveobuhvatnija i temeljnija implementacija IROP-a. Nastavnik je često preopterećen planiranjem i realizacijom nastave, pa nema dovoljno vremena za optimalan individualni rad sa učenicom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Da bi se učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju kvalitetno obezbijedilo obrazovanje, potrebni su postupci individualizacije i diferencijacije u nastavnom procesu. Zato, asistent ima mogućnost, ali i obavezu da uz poštovanje ličnosti učenika, primjenjuje one postupke individualizacije koje su definisane IROP-om.

Po našem mišljenju, jedan od primarnih ciljeva inkluzivnog obrazovanja je socijalizacija učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Da bi se učenik sa smetnjama i teškoćama na kvalitetan način socijalizovao, potrebna mu je podrška asistenta. Asistent u saradnji sa nastavnicima i stručnim saradnicima, osmišlja djelotvorne strategije za socijalne odnose učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima koji se razvijaju na tipičan način.

Ukratko, razlozi za uključivanje asistenata po našem mišljenju bi bili sljedeći:

- kvalitetnije inkluzivno obrazovanje u školi;
- bolja implementacija IROP-a;
- adekvatnija socijalizacija učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- optimalnije savladavanje vaspitno-obrazovnih ishoda učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- pružanje podrške, razumijevanja i empatije roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- pružanje detaljnih informacija roditeljima o funkcionisanju učenika u školi i slično.

Dakle, razloga za uključivanje asistenata ima mnogo, a najveći razlog je pravedniji, društveno prihvatljiviji, humaniji i razvojno primjereniji pristup učenicima sa smetnjama i teškoćama u

razvoju (Zhao et al., 2021). Potrebno je da se djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju pripreme za kasnije bolje snalaženje u životnim situacijama. Koristi od uključivanja asistenata u nastavi imaju i učenici koji se razvijaju na tipičan način. Oni razvijaju empatiju, toleranciju na različitosti te shvataju da je različitost sama po sebi vrijednost, a ne nedostatak (Macura-Milovanović & Vujisić-Živković, 2011).

2.4. Uloge asistenta u inkluzivnom obrazovanju

Obrazovne strukture, zakonodavstvo, zvanja zanimanja i uloge pomoćnog osoblja razlikuju se od zemlje do zemlje, pa čak i unutar zemlje (Zhao et al., 2021). Generalno, asistenti u nastavi su profesionalci koji direktno doprinose učenju djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Bolam et al., 2005). Različiti nazivi se koriste na međunarodnom nivou: pomoćnik nastavnika, asistent u nastavi, asistent u obrazovanju, paraprofesionalac (Zhao et al., 2021), asistent za posebne obrazovne potrebe (Zhao et al., 2021), asistent za podršku inkluziji u učenju i asistenti u učionici.

Primarna uloga asistenta u nastavi je da obezbijedi da učenici sa smetnjama i teškoćama u razvoju maksimalno razvijaju svoje potencijale. Iako se uloga može razlikovati u zavisnosti od potreba škole u kojoj rade, svi poslovi asistenta u nastavi imaju neke osnovne zajedničke karakteristike:

- Oni pomažu nastavnicima u različitim nastavnim obavezama. Glavna uloga asistenata u nastavi je da pomognu nastavnicima da obezbijede najbolje ishode učenja za učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Oni obezbjeđuju djeci sa smetnjama i teškoćama potrebnu podršku. Bez obzira na veličinu učionice ili složenost potreba učenika, asistenti u nastavi osiguravaju da svaki učenik dobije isti nivo podrške i brige.
- Prate, evidentiraju rad učenika, te o istom obavještavaju nastavnike i roditelje.

- Realizuju prilagođene aktivnosti učenicima bilo individualno ili u malim grupama (Zhao et al., 2021).

Pojedini autori (Trautman, 2004) smatraju da asistenti u nastavi imaju veliki broj zadataka. Ti zadaci se odnose na: pomaganje nastavnicima, organizovanje nastave za učenika, praćenje, procjenjivanje i evidentiranje ponašanja učenika tokom časova, prilagođavanje materijala za učenje. Neki istraživači smatraju (Hameed & Manzoor, 2019) da postoji neusklađenost između edukacije asistenata u nastavi i zahteva za njihovu ulogu (Hameed & Manzoor, 2019). Edukacija asistenata u nastavi se pokazala kao korisna i dokazana. Edukovani asistenti unose inovacije, imaju vještine potrebne da se odgovori na individualne potrebe učenika (Hameed & Manzoor, 2019).

Sasvim je izvjesno da je pomoć asistenta učeniku sa smetnjama i teškoćama neophodna. Da je individualni rad sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju značajan, činjenica je koja nam je poznata iz naše prakse. Ipak, pojedini autori (Ševlin, Keni & Lokslis, 2008) smatraju da pretjerano pružanje pomoći učenicima u toku učenja, ima za posljedicu manjak samopouzdanja kod učenika. U tom kontekstu, potrebno je da asistenti utvrde u kojoj je mjeri zaista potrebna pomoć učeniku. Često se dešava da asistent pomoć pruža učeniku kada to nije neophodno. Kao i sve ostale osobine, kod učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, potrebno je razvijati samostalost. Razvijanje samostalnosti kod učenika je jedan od vodećih principa Montesori pedagoškog koncepta (Montesori, 2016). Kada je u pitanju dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju, samostalnost ne podrazumijeva „prepuštanje djeteta sebi” (Kamenov, 2002). Asistent u nastavi pomaže učeniku u svim aktivnostima u kojima je po potrebno. Dakle, na osnovu prethodno navedenog, konstatujemo da se uloga asistenta ogleda u pružanju pomoći učenicima u situacijama kada je to potrebno. Zato je važno da asistent, prije svega, poznaje dijete, njegove sposobnosti, interesovanja i sklonosti, kako bi na adekvatan način postupao u radu. Informacije o djetetu asistent dobija kako od učitelja, tako i od roditelja. Roditelji najbolje poznaju svoje dijete, pa je važno da informišu asistente o svim specifičnostima i potencijalima djeteta.

Asistenti u nastavi pomažu nastavnicima u procesu pripreme materijala i sredstava za rad sa učenikom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Po potrebi, asistenti mogu samostalno izraditi

određene materijale, uz konsultaciju sa nastavnikom. Važno je da asistenti u nastavi motivišu učenika na učenje, ohrabrujući ga prilikom rješavanja određenih, za njega, zahtjevnijih zadataka.

U radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju primjenjuju se raznovrsni materijali. Čini se da vizuelna nastavna sredstva imaju posebno značajnu ulogu u učenju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Vizuelna nastavna sredstva čine veoma razgranatu grupu nastavnih sredstava u koju ulaze sva sredstva koja se u nastavnom procesu zahvataju čulom vida (Prodanović i Ničković, 1984; Bakovljević, 1992).

Asistent svoju ulogu ostvaruje u saradnji sa nastavnikom. Ipak, pojedini autori (Webster i sar. 2010) naglašavaju da između asistenata i nastavnika saradnja nije kvalitetna. U većini slučajevima se dešava da se asistenti, bez prethodne pripreme, moraju prilagoditi načinu planiranja i realizacije vaspitno-obrazovnog procesa nastavnika. Zbog toga bi bilo dobro da se asistenti i nastavnici blagovremeno dogovore o aktivnostima koje će sa učenicom realizovati.

Uloga asistenta je prepoznata i u stvaranju optimalnih uslova na socijalizaciju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Jedna od pogodnih strategija za ostvarivanje socijalnih odnosa učenika sa smetnjama u razvoju i njihovih vršnjaka koji se razvijaju na tipičan način, jeste kooperativno učenje. Psihološke osnove kooperativno-interaktivnog učenja nalaze se u kooperativnosti, koja je u suštini posebna i veoma složena crta ličnosti (Suzić, 1999). Ta sposobnost se u procesu učenja praktično manifestuje spremnošću za rad sa drugima, spremnošću za uspostavljanje ravnopravnih i recipročnih odnosa sa drugima, te velikim povjerenjem i tolerantnošću prema drugima sa kojima se uči (Suzić, 1999).

Asistent u nastavi sa učenicom radi individualno. Primjenjuje specifične metode pomoću kojih pomaže učeniku da ostvari ciljeve definisane IROP-om. Strategije koje asistent primjenjuje prilikom individualnog rada sa učenicom koji ima smetnje i teškoće u razvoju, su utemeljene na interesovanjima, stilu učenja i osobinama ličnosti učenika.

Da bi na adekvatan način ostvario svoju ulogu, poželjno je asistent ima pozitivan pristup u radu sa djecom. Samo pozitivnim pristupom, koji se bazira na primjeni optimalnih metoda u radu (individualizacija, diferencijacija sadržaja, pozitivno potkrepljenje), asistent će pomoću učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju da razvije svoje potencijale u najvećoj mogućoj mjeri. Asistent u nastavi treba da ima dobre komunikacijske vještine, koje su neophodne za izgrađivanje adekvatnog odnosa sa učenicom. Pored komunikacijskih vještina, potrebno je da

ima razvijene vještine za timski rad sa nastavnikom, stručnim saradnicima i roditeljima učenika. S obzirom na raznolikost posla, od suštinskog je značaja da asistent bude organizovan u svom pristupu poslu. Navedeno će mu pomoći da bude u toku sa različitim zadacima koje mora da uradi, a materijali pripremljeni i organizovani unapred će im omogućiti da se usredsrijede na rad sa učenicima tokom nastave. Poželjna osobina asistenta je i kreativnost u pogledu osmišljavanja aktivnosti i igara za rad sa učenicom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

2.5. Prethodna istraživanja

U ovom dijelu, prikazani su relevantni istraživački pokazatelji, koji se tiču uloge i značaja asistenta u nastavi u inkluzivnom obrazovanju.

Zanimljivo je navesti istraživanje, koje je realizovao Cerić (2020), na uzorku od 25 asistenata, 20 roditelja i 20 nastavnika, s ciljem da se utvrdi uloga asistenta u nastavi. U istraživanju je primijenjen upitnik. Dobijeni rezultati pokazuju da asistenti u nastavi nijesu u mogućnosti da na adekvatan način ispunjavaju svoju ulogu zbog nedovoljne tehničke opremljenosti škola.

Smatramo da asistenti u nastavi mogu na efikasan način da unaprijede proces inkluzivnog obrazovanja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. U prilog navedenom, navodimo rezultate do kojih je došao Lacey (2010), koji je na uzorku od 134 nastavnika, došao do podataka da asistenti u inkluzivnom obrazovanju pružaju značajnu podršku djeci sa smetnjama u razvoju. Rezultati ovog istraživanja, takođe, pokazuju da asistenti imaju afirmativne stavove prema saradnji sa nastavnicima i stručnim saradnicima.

Do sličnih rezultata došli su Martin et al. (2019), koji su sproveli istraživanje na uzorku od 128 asistenata koji rade sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Dobijeni rezultati pokazuju da asistenti u nastavi imaju pozitivne stavove prema radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i visok stepen motivacije u procesu planiranja i realizacije aktivnosti za učenike, i to kroz saradnju sa nastavnicima.

Koshak (2020) u istraživanju akcentuje važnost saradnje asistenta i nastavnika. Ovaj autor govori o značaju stručnog usavršavanja asistenata u nastavi u kontekstu pružanje podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. U radu se ističe složenost poslova koje asistent

obavlja u inkluzivnoj učionici, kao i da je uloga asistenata u nastavi posljednjih godina postala predmet interesovanja mnogih naučnika.

Od ključnog značaja je da učitelji pozitivno percipiraju ulogu asistenta u nastavi. U prilog navedenom, navodimo rezultate istraživanja koje su sproveli Moshe & Licht (2016), upotrebom polustrukturiranog intervjua u kontekstu dobijanja podataka o mišljenjima nastavnika o ulozi asistenta. Dobijeni rezultati pokazuju da nastavnici imaju afirmativne stavove prema angažmanu asistenata u nastavi.

Djeca RAE populacije imaju pravo na podršku asistenta u nastavi. U skladu sa tim, Mićanović, Maslovarić i Novović (2012) realizovali su istraživanje s ciljem da se utvrdi da li su i u kojoj mjeri asistenti unaprijedili proces inkluzivnog obrazovanja učenika RE populacije. Dobijeni rezultati su pokazali da su asistenti u nastavi omogućili kvalitetnije inkluzivno obrazovanje za učenike RE populacije. Asistenti su svojim aktivnim angažmanom doprinijeli da se učenici RE populacije osjećaju prihvaćenih od strane vršnjaka iz većinske populacije.

Pored asistenata u nastavi, učitelji imaju značajnu ulogu u implementaciji inkluzivnog obrazovanja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Radić-Šestić, Šešum i Karić (2020) sproveli su istraživanje sa ciljem kako nastavnici percipiraju svoj rad u inkluzivnoj učionici. Dobijeni rezultati su pokazali da nastavnici smatraju da nijesu u dovoljnoj mjeri kompetentni za rad u inkluzivnoj učionici.

Milenković (2020) u svom istraživanju dolazi do rezultata da implementacija inkluzivnog obrazovanja nije bitno uticala na kvalitet obrazovanja učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Autor smatra da je potrebno otkloniti sve prepreke za efikasno inkluzivno obrazovanje djece, te da je država dužna da svakom djetetu obezbijedi kvalitetno obrazovanje.

U istraživanju koje se realizovao Bukvić (2014), na uzorku od 100 učitelja, dolazi se do podataka da učenici koji se razvijaju na tipičan način imaju negativne stavove prema učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju. S druge strane, učitelji imaju pozitivne stavove i shvataju značaj inkluzivnog obrazovanja za učenike sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Karić, Mihić i Korda (2014) su realizovali istraživanje na uzorku od 60 nastavnika. Za potrebe dobijanja podataka korišćen je anketni upitnik. Cilj istraživanja je bio fokusiran na utvrđivanje stavova nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Dobijeni rezultati su pokazali da nastavnici koji imaju duže radnog staža

imaju pozitivnije stavove prema djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, u odnosu na nastavnike sa manje radnog staža.

3. VAŽNOST SARADNJE ASISTENTA SA UČITELJIMA I STRUČNIM SARADNICIMA I RODITELJIMA

Saradnja i timski rad između asistenata u nastavi, učiteljima, roditeljima i stručnim saradnicima je više nego neophodan. Pretpostavlja se da je bliska saradnja između učitelja i asistenta u nastavi od suštinskog značaja za efikasno inkluzivno obrazovanje u smislu pružanja individualne podrške učenicima (Hameno & Dayan, 2021). Ova multiprofesionalna saradnja ima veliki potencijal za podršku procesima učenja učenika.

Pored odgovornosti tokom časova, kooperativno ponašanje asistenata i učitelja je još jedan aspekt zajedničkog podučavanja. Pretpostavlja se da saradnja pruža učiteljima praktičnu pomoć i socijalno-emocionalnu podršku od svojih kolega, kao i mogućnost da unaprijede svoju nastavu. Takođe, smatra se da je saradnja učitelja i asistenta indikator efektivnosti škole u smislu akademskog postignuća učenika. Saradnja može imati nekoliko oblika koji se razlikuju po stepenu međuzavisnosti. To su sljedeći oblici:

- razmjena informacija i materijala;
- koordinacija i objedinjavanje individualnog rada; i
- ko-konstruisanje, odnosno zajednički rad na istom zadatku (Cassady, 2011).

Važno je da asistenti imaju kvalitetnu saradnju sa stručnim saradnicima škole. Savjeti koje asistenti mogu dobiti od stručnih saradnika su korisni za bolji rad sa učenikom. Dragocjene sugestije koje asistenti mogu dobiti od stručnih saradnika, u velikoj mjeri unapređuju kvalitet rada asistenta. Ipak, posebno su važni podaci koje asistenti dobijaju od roditelja. Analogno tome, prioritet je konstruktivna saradnja roditelja i asistenata u nastavi.

3.1. Saradnja asistenta u nastavi sa učiteljima

Generalno, nijedan oblik saradnje nastavnika nije bolji od drugog. Umesto toga, oblik saradnje nastavnika koji bi bio najkorisniji za nastavu i učenje zavisi od zadatka saradnje. Važan uslov za multiprofesionalnu saradnju je dijada formirana od različite stručnosti nastavnika (Vasiljević, Laketa i Stamatović, 2013). Konkretno, učitelji imaju specifična predmetna, didaktička i obrazovna znanja i vještine za podučavanje učenika u čitavom odeljenju, dok su asistenti angažovani samo za jednog učenika. Inkluzivni razred zahtijeva da učitelji i asistenti daju svoju različitu stručnost, kako bi odgovorili na individualne potrebe učenika sa i bez posebnih obrazovnih potreba.

Asistentima u nastavi i učiteljima može trebati više vremena da se prilagode jedni drugima, dok ne budu uspješno sarađivali. Smatra se da će uspostavljanje saradnje asistenta i učitelja rezultirati individualnom podrškom učenju učenika u inkluzivnim odjeljenjima.

Saradnja asistenta u nastavi i učitelja podrazumijeva sljedeće:

- Konsultacije – dogovaranje o primjeni metoda, aktivnosti i sredstava u radu u radu u učenikom;
- Zajedničko planiranje - uključuje zajednički razvoj diferenciranih instrukcija, što može, ali i ne mora dovesti do zajedničkog podučavanja. Zajedničko planiranje može uključiti rad na dizajniranju zadataka, vršenju drugih prilagođavanja nastavnog plana i programa;
- Zajedničko podučavanje – asistent i učitelj zajedno daju instrukcije za rad učeniku (Knight, 2007).

U kontekstu inkluzivnog obrazovanja saradnja asistenta i učitelja olakšava pristup opštem nastavnom planu i programu. Hang i Rabren (2008) su ustanovili da su učenici sa smetnjama u

razvoju u redovnom vaspitno-obrazovnom procesu poboljšali akademski učinak i performanse u ponašanju, a učitelji i asistenti su istakli pozitivne efekte međusobne saradnje. Da su pozitivni efekti saradnje između asistenata i učitelja, pokazuju i drugi rezultati (Solis et al., 2012). Na osnovu tih rezultata, konstatuje se da su efekti saradnje asistenta i učitelja usmjereni na akademske uspjehe za učenike sa smetnjama u razvoju, smanjenju izostanaka i upućivanja i više prihvatanja od strane vršnjaka.

Saradnja između asistenta u nastavi i učitelja ima jasne prednosti za učenike sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Da bi saradnja bila više od dobre ideje za zadovoljavanje potreba učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, ona mora da se sprovodi sa namjernim ciljevima i podrškom. Pošto veliki broj učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju većinu svog vremena u učionici opšteg obrazovanja, saradnja na nivou učionice nudi veliko obećanje u povećanju mogućnosti za diferencirano učenje. Utiranje jasnog puta oličenog u sistemskim promjenama sa zajedničkom vizijom uspjeha, može voditi napore da se maksimiziraju koristi i minimiziraju prepreke za uticajnu saradnju, tako da učenici sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i drugi učenici sa visokim potencijalom, mogu da napreduju u učenju (Vrkić-Dimić, 2015).

3.2. Moguće prepreke u saradnji između asistenata u nastavi i učitelja

Saradnja između asistenta u nastavi i učitelja treba biti zasnovana na kolegijalnoj razmjeni, i boljem razumijevanju potreba učenika. Ipak, u saradnji između asistenta i učitelja, mogu se pojaviti određene prepreke, koje mogu uticati na kvalitet rada sa učenikom koji ima smetnje i teškoće u razvoju. Učitelji i asistenti u nastavi mogu imati različite poglede na značaj inkluzivnog obrazovanja, na nastavu, individualizaciju postupaka u radu, planiranje i organizaciji aktivnosti. Takođe, učitelji i asistenti mogu imati određenih poteškoća u komunikaciji, zbog različitih stavova i uvjerenja, vezanih na sam koncept inkluzivnog obrazovanja.

Različita stručnost učitelja i asistenata ima veliki potencijal za podršku procesima učenja učenika. Treba istaći činjenicu da se asistenti u nastavi i učitelji razlikuju u svojim stavovima prema inkluzivnom obrazovanju, razumijevanju nastave i učenja ili stavovima prema njihovim odgovornostima u nastavi. Zanimljivo je navesti rezultate do koji su neki autori (Buell, Hallam,

Gamel-McCormick, & Scheer, 1999), a koji pokazuju da asistenti imaju veća uvjerenja u samoeфикаsnost u podršci učenicima u inkluzivnom okruženju i bolje razumijevanje inkluzivnog obrazovanja od učitelja. Shodno tome, učitelji i asistenti možda neće uspjeti da koordiniraju i objedine svoju stručnost od samog početka.

Istraživanja pokazuju da učitelji uglavnom predaju, dok asistenti pomažu (Hameno & Dayan, 2021). Čini se da je odgovornost za učenje učenika tokom časova nejednako raspoređena između učitelja i asistenta. Navedeno je u skladu sa rezultatima istraživanja pojedinih autora (Gaviša, 2017), koji su došli do rezultata da se stavovi asistenata o njihovim odgovornostima u razredu kreću od osjećaja da nijesu željeni i da moraju da zaštite „svoje” učenike sa posebnim obrazovnim potrebama do osjećanja odgovornosti za sve učenike u odjeljenju.

3.3. Saradnja asistenta sa stručnim saradnicima

Saradnja je efikasan alat koji omogućava asistentima u nastavi i stručnim saradnicima da rade zajedno kako bi zadovoljili potrebe učenika. Ona je posebno važna za održavanje inkluzivnog okruženja. Inkluzivne učionice integrišu učenike sa i bez posebnih obrazovnih potreba. Nastava u inkluzivnim učionicama može postati izazovna za asistente u nastavi (Dragnić, 2017). Da bi se asistenti uspješno nosili sa izazovima, potrebno je da saraduju sa stručnim saradnicima (Pihlaja & Holst, 2013). Iako saradnja asistenata sa stručnim saradnicima može biti korisna za poboljšanje inkluzivnog obrazovanja, saradnja ne funkcioniše sama po sebi. Dodatne prepreke za uspješnu implementaciju inkluzivne prakse mogu nastati decentralizovanim položajem asistenata u okviru škole, što izgleda iznenađujuće s obzirom na njihov visok reflektujući potencijal (Pihlaja & Holst, 2013).

Asistent u saradnji sa stručnim saradnicima razvija mnogo objektivnija zapažanja. Razmjenjujući ideje o učeniku, asistenti i stručni saradnici uče jedni od drugih. Saradnjom sa stručnim saradnicima, asistenti u nastavi mogu doći do viših nivoa učinka (Vrkić-Dimić, 2015). Često je asistentima u nastavi potrebna dodatna pomoć u primjeni strategija rada sa učenikom.

Efektivna između asistenata u nastavi i stručnih saradnika može donijeti pozitivne promjene u njihovim stavovima, kao i poboljšanje akademskog i društvenog napredovanja učenika sa

smetnjama i teškoćama u razvoju (Pihlaja & Holst, 2013). Saradnja sa stručnim saradnicima, doprinosi da asistenti u nastavi imaju veće samopouzdanje u radu sa učenicima (Pihlaja & Holst, 2013). Na bazi svega navedenog, možemo izdvojiti sljedeće prednosti saradnje između asistenata i stručnih saradnika:

- poboljšanje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja u školskom kontekstu;
- primjena pedagoški primjerenijih metoda rada sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- bolji izbor, planiranje i primjena metodičkih strategija za socijalizaciju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- unapređenje kvaliteta individualizacije u radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- veća sigurnost i samopouzdanje asistenata u radu sa djecom;
- bolje snalaženje asistenta u složenim situacijama, koje mogu biti dio prakse u radu sa učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju i sl.

Gore navedene prednosti saradnje između asistenata i stručnih saradnika su uočene tokom opservacije i neposredne participacije u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

3.4. Saradnja asistenata u nastavi sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju

Inkluzivno obrazovanje zahtijeva stvaranje otvorenog i fleksibilnog obrazovnog sistema, u kojima je moguće otkloniti prepreke koje sprečavaju optimalan razvoj potencijala učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Izvjesno je da inkluzivno obrazovanje treba da postane opšte prihvaćena politika i praksa. Saradnja i komunikacija između asistenta u nastavi i roditelja treba da se odvija na svakodnevnom nivou. Komunikacija treba da bude i otvorena, ali i iskrena. Preporučene strategije za promovisanje saradnje od asistenata u nastavi i roditelja, fokusiraju se na važnost česte, ali iskrene komunikacije. Asistenti treba da izbjegavaju profesionalni žargon, da objasne ključnu terminologiju i da provjere sa porodicama da li razumiju date informacije (Salend, 2006). Kada je u pitanju realizacija ciljeva, predviđenih IROP-om, asistenti i roditelji treba da intenzivno sarađuju. U prilog navedenom, pojedini autori (Hebel & Persitz, 2014)

smatraju da se često na sastancima vezanim za izradu IROP-a, sa roditeljima razgovara o neuspjehu deteta, što dovodi do toga da roditelji ograniče svoje učešće u obrazovnom planiranju svog djeteta. Komunikacija i uključivanje roditelja u izradu IROP-a je proces koji učitelji, asistenti i roditelji treba da njeguju svakodnevno (Hebel & Persitz, 2014).

Asistenti u nastavi treba da prepoznaju da roditelji mogu biti njihovi najveći saveznici. Intervencije koje se koriste sa djecom koja imaju smetnje i teškoće u razvoju, trebalo bi da angažuju roditelje kao saradničke partnere (Blue-Banning et al., 2004), jer uključivanje roditelja ima pozitivne efekte na inkluzivno obrazovanje u školi.

Kada asistenti i roditelji rade kao tim, to može ojačati pozitivno ponašanje i vještine učenja učenika u školi i kod kuće. Dobra saradnja između asistenta u nastavi i roditelja, imaće pozitivne efekte na ukupno funkcionisanje učenika kako u školi, tako i kod kuće.

Saradnja roditelja i asistenata u nastavi je važan dio obrazovanja učenika. Kada porodica učenika komunicira sa asistentom svog djeteta, dvije strane mogu da rade zajedno na izgradnji odnosa i stvaranju optimalnog okruženja za učenje, kako kod kuće, tako i u školi. Takođe, oni se mogu saosjećati sa snagama i slabostima učenika, kreirati plan akcije za jačanje tih slabosti, odrediti koji faktori mogu da pojačavaju ili ometaju učenikove sposobnosti učenja i postanu ujedinjeni sistem podrške koji će pomoći učeniku da postigne optimalne akademske rezultate.

Pregled literature na temu inkluzivnog obrazovanja u cjelini, ukazuje na to da roditelji djece sa smetnjama u razvoju imaju tendenciju da dožive ozbiljan stres, čiji značajan dio potiče od činjenice invalidnosti njihovog djeteta (Karst & Van Hecke, 2012). Istovremeno, poznato je da saradnja asistenta u nastavi i roditelja djece sa smetnjama u razvoju ima višestruke pozitivne efekte. Konkretno, saradnja između asistenta i porodica djece sa smetnjama u razvoju može i naučiti roditelje kako da bolje postupaju sa svojom djecom i poveća efikasnost intervencija inkluzivnog obrazovanja (Dempsey & Keen, 2008).

II ISTRAŽIVAČKI DIO

1.1. Problem i predmet istraživanja

Da bi inkluzivno obrazovanje u školama bilo što kvalitetnije, potrebno je da asistenti u nastavi ispoljavaju visok stepen inicijative u pogledu pružanja podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju (Booth, Ainscow & Kingston, 2006). U saradnji sa nastavnicima, asistenti pomažu učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju prilikom usvajanja nastavnih sadržaja i ostvarivanja vršnjačkih interakcija sa učenicima koji se razvijaju na tipičan način. Individualni rad sa učenikom koji ima smetnje i teškoće u razvoju sprovodi asistent. Zato, važno je da asistent ima puno strpljenja, empatije, predanosti u radu sa učenikom koji ima smetnje i teškoće u razvoju.

Pored društveno poželjnih osobina ličnosti (marljivost, upornost, tolerancija, suosjećanje, odgovornost), potrebno je da asistent ima vještine timskog rada. Sam proces inkluzivnog obrazovanja podrazumijeva timski rad stručnjaka različitih obrazovnih profila. Po našem mišljenju, inkluzivno obrazovanje je jedino održivo u uslovima kvalitetne komunikacije, saradnje i timskog rada između asistenata, učitelja, stručnih saradnika i roditelja.

Dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju je dijete koje zahtijeva punu pažnju, podršku, ljubav, razumijevanje i pomoć. Sve navedeno može dobiti od asistenta u nastavi, koji uvažava dijete kao ličnost, kao i sve djetetove sklonosti, preferencije, sposobnosti i interesovanja.

Problem našeg istraživanja jeste uloga i značaj asistenta u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole.

Predmet istraživanja predstavlja sagledavanje i procjenjivanje uloge i značaja asistenta u nastavi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole.

1.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja glasi: Utvrditi na koji način asistenti u nastavi ostvaruju svoju ulogu u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole.

Istraživački zadaci:

- Utvrditi na koji način asistenti u nastavi razvijaju socijalne odnose djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima u redovnim školskim odjeljenjima.
- Utvrditi da li se asistenti u nastavi stručno usavršavaju u cilju sticanja kompetencija za pružanje pomoći i podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Utvrditi najčešće modele saradnje asistenata sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Utvrditi koji su preovlađujući modeli saradnje asistenata u nastavi sa učiteljima i stručnim saradnicima.

1.3. Hipoteze istraživanja

Na osnovu cilja istraživanja, glavna hipoteza je postavljena na sljedeći način: Pretpostavlja se da asistenti u nastavi svoju ulogu u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju realizuju kroz određene strategije podrške (podrška u učenju, podsticanje socijalnih interakcija sa vršnjacima) djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Sporedne hipoteze:

- Pretpostavlja se da asistenti u nastavi razvijaju socijalne odnose djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja kroz raznovrsne kooperativne aktivnosti.
- Pretpostavlja se da se asistenti u nastavi stručno usavršavaju kroz seminare i druge vidove obuke, namjenski dizajnirane u cilju sticanja kompetencija za pružanje pomoći i podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju.
- Pretpostavlja se da asistenti u nastavi sarađuju sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama redovno, putem individualne razmjene, radionica i grupnih sastanaka.
- Pretpostavlja se da asistenti u nastavi sarađuju sa učiteljima i stručnim saradnicima kroz razmjenu individualne razmjene iskustava u kontekstu što adekvatnijeg pružanja pomoći i podrške ovoj djeci.

1.4. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Provjera postavljenih istraživačkih hipoteza, podrazumijeva upotrebu kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda. Naglašavamo važnost primjene kvalitativnih metoda jer omogućavaju detaljnije istraživanje problematike uloge i značaja asistenta u nastavi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju. U istraživanju smo koristili anketni upitnik za asistente i roditelje učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Grupni intervju (četiri fokus grupe, od po 10 ispitanika) je korišćen za dobijanje podataka od učitelja.

1.5. Uzorak ispitanika

Istraživanje je realizovano na uzorku od 110 ispitanika, 40 asistenata u nastavi, 40 roditelja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju i 30 učitelja. Struktura uzorka predstavljena je u tabeli 1, 2 i 3.

Tabela 1- Uzorak ispitanika - učitelji

Opština	Naziv škole	Broj učitelja
Podgorica	OŠ „Savo Pejanović”	10
Podgorica	OŠ „Sutjeska“	10
Tivat	OŠ „Drago Milović“	10
Nikšić	OŠ „Luka Simonović”	10

Tabela 2 – Uzorak ispitanika – roditelji

Opština	Naziv škole	Broj roditelja
Podgorica	OŠ „Savo Pejanović”	4
Podgorica	OŠ „Sutjeska“	3
Podgorica	OŠ „Maksim Gorki“	5
Podgorica	OŠ „21. maj“	2
Tivat	OŠ „Drago Milović“	6
Kotor	OŠ „Njegoš”	4
Nikšić	OŠ „Luka Simonović “	3
Nikšić	OŠ „Olga Golović“	4
Nikšić	OŠ „Mileva Lajović-Lalatović”	2
Bar	OŠ „Jugoslavija”	4
Bar	OŠ „Anto Đedović”	3

Tabela 3 – Uzorak ispitanika – Asistenti u nastavi

Opština	Naziv škole	Broj asistenata
Podgorica	OŠ „Savo Pejanović”	2
Podgorica	OŠ „Marko Miljanov”	2
Podgorica	OŠ „Maksim Gorki“	2
Podgorica	OŠ „21. maj“	2
Podgorica	OŠ „Pavle Rovinski“	2
Podgorica	OŠ „Sutjeska”	2
Podgorica	OŠ „Vuk Karadžić“	2
Nikšić	OŠ „Mileva Lajović-Lalatović”	2
Nikšić	OŠ „Luka Simonović”	1
Nikšić	OŠ „Olga Golović“	1
Nikšić	OŠ „Milija Nikčević”	1
Kotor	OŠ „Njegoš“	2
Kotor	OŠ „Savo Ilić“	2
Tivat	OŠ „Drago Milović“	3
Bar	OŠ „Anto Đedović“	2

Bijelo Polje	OŠ „Dušan Korać”	2
Bijelo Polje	OŠ „Marko Miljanov”	2
Bijelo Polje	OŠ „Risto Ratković”	2
Pljevlja	OŠ „Ristan Pavlović“	1
Berane	OŠ „Vukašin Radunović“	1
Berane	OŠ „Radomir Mitrović”	2
Ulcinj	OŠ „Maršal Tito”	2

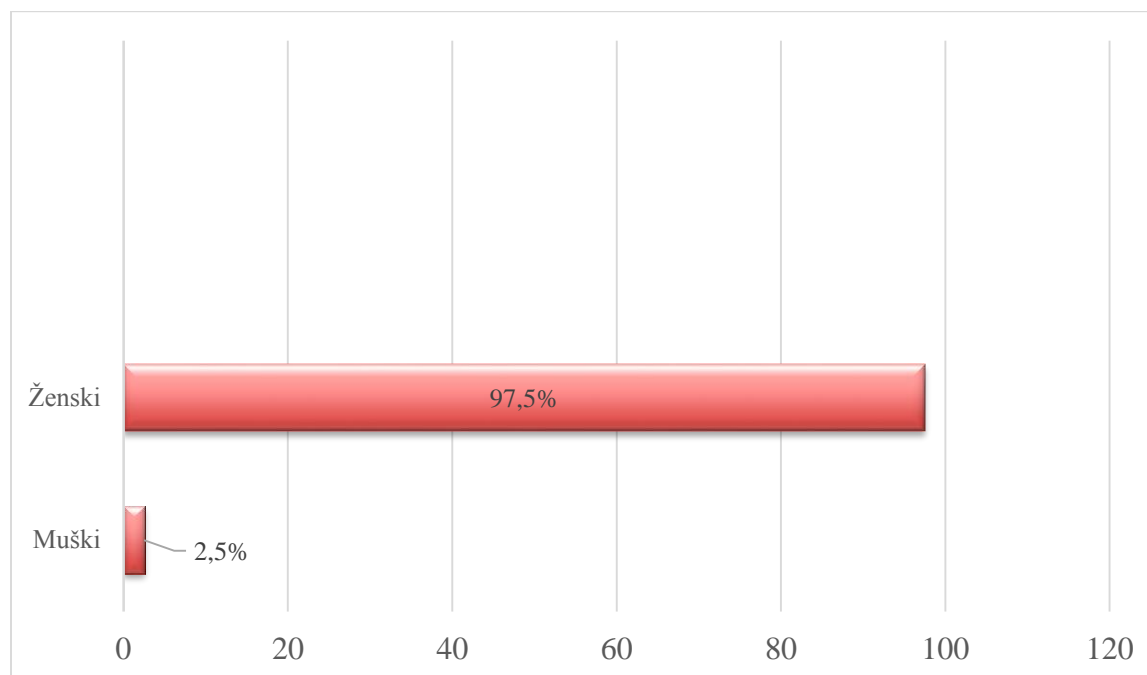
2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Rezultate dobijene anketiranjem asistenata i roditelja predstavimo u obliku histograma, dok ćemo rezultate dobijene intervjuisanjem učitelja kategorizovati u grupe prema srodnosti.

2.1. Rezultati dobijeni anketiranjem asistenata u nastavi

- Polna struktura ispitanika

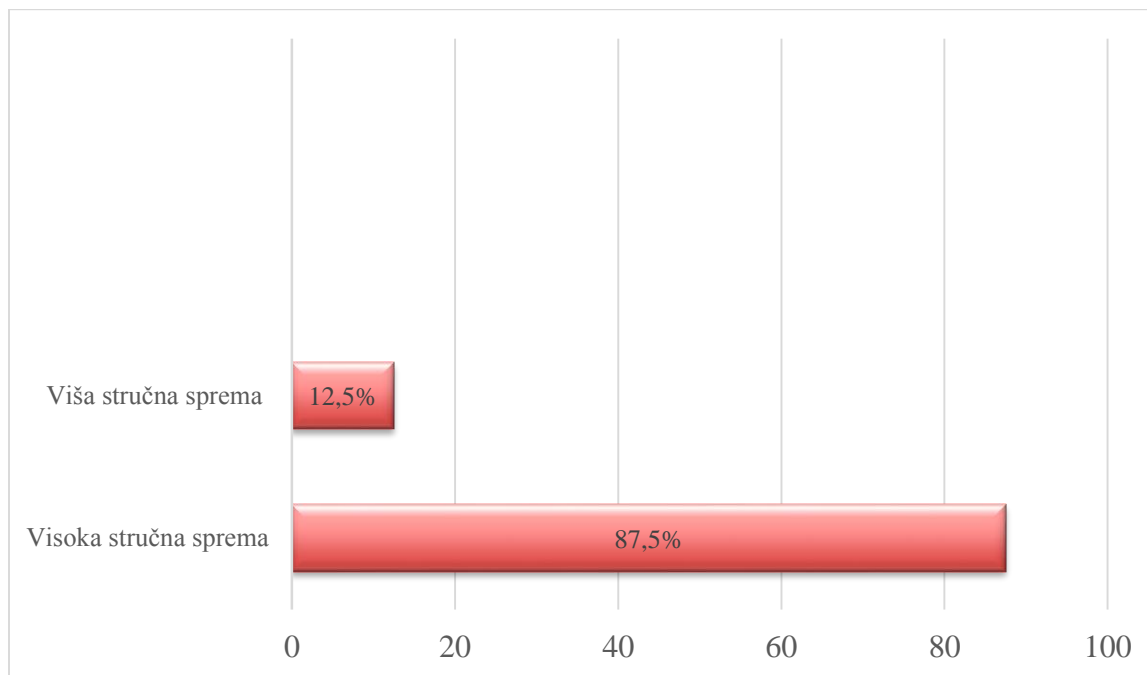
Histogram 1

U histogramu 1 je prikazano da je u naše istraživanje uključeno 97,5% asistenata ženskog pola, a svega 2,5% asistenata muškog pola. Dobijeni podaci nam pokazuju da se za zanimanje asistenta uglavnom opredjeljuju žene.

- Stepenn obrazovanja ispitanika

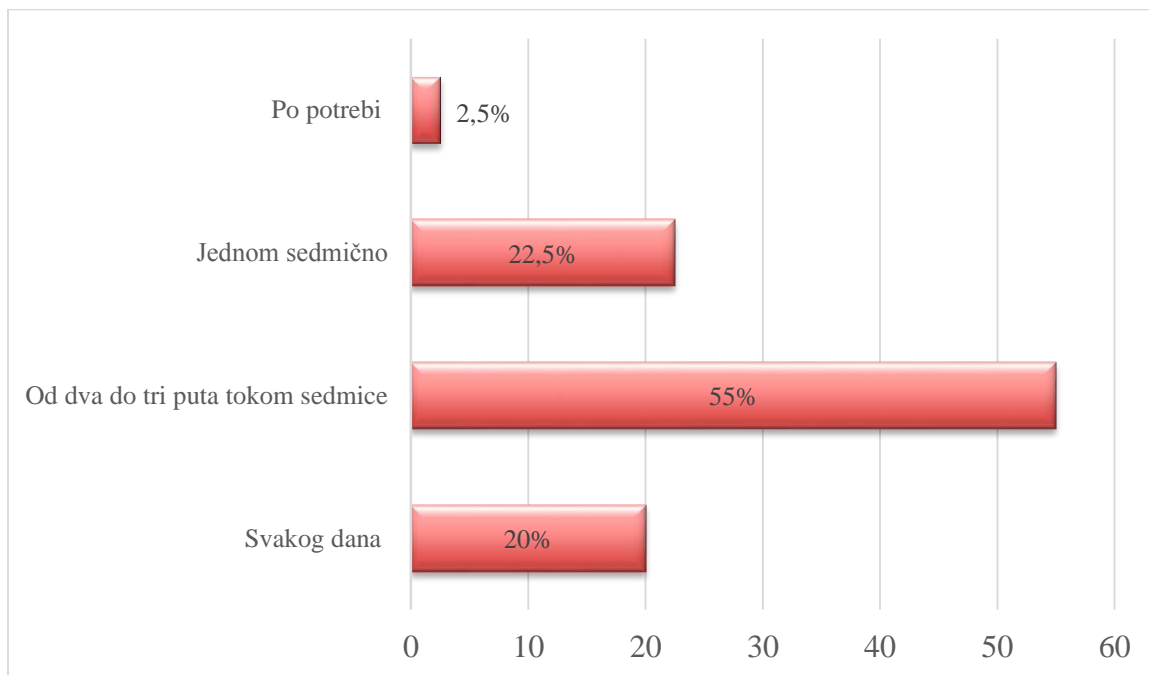
Histogram 2

Rezultati u histogramu 2, pokazuju da većina anketiranih asistenata (87,5%) ima visoku stručnu spremu, te da je značajno manji procenat (12,5%) asistenata sa srednjom stručnom spremom. Kada je u pitanju crnogorski zakon koji se tiče asistenata, propisano je da asistent može biti lice sa najmanje završenom srednjom školom.

- Koliko često, u saradnji sa učiteljem, realizujete kooperativne aktivnosti u cilju razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja?

Histogram 3

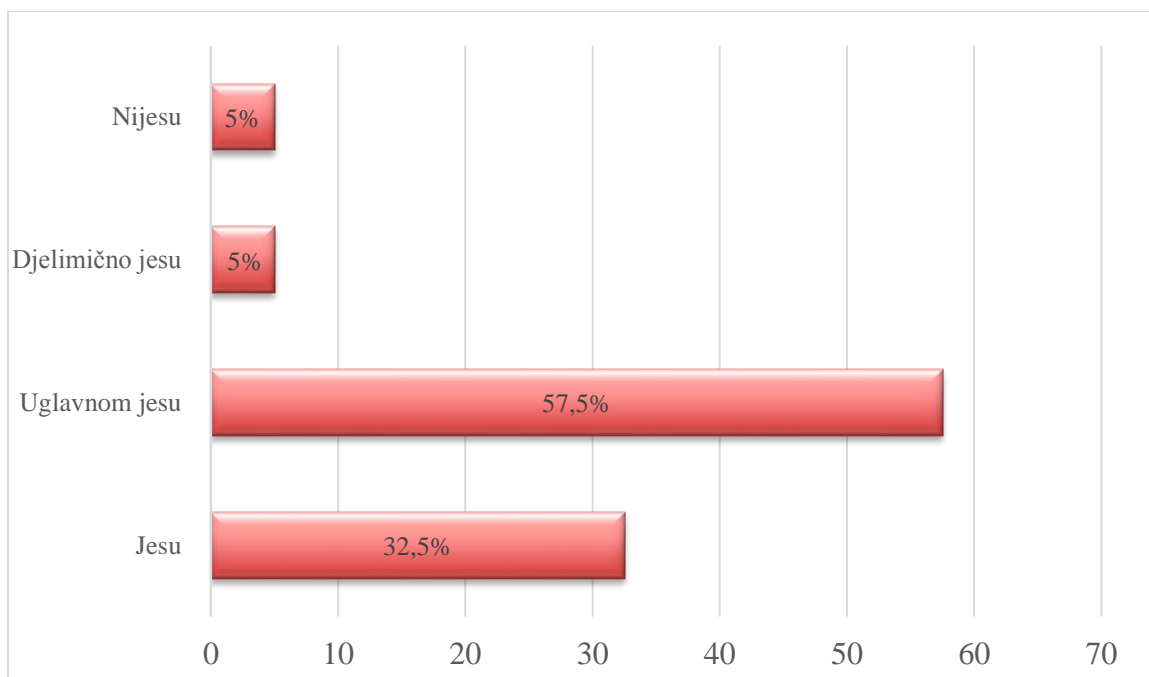
Dobijeni rezultati pokazuju da 20% asistenata svakodnevno u saradnji sa učiteljem, realizuje kooperativne aktivnosti u cilju razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja. Najveći procenat anketiranih asistenata (55%) navedene aktivnosti realizuje od dva do tri puta tokom sedmice. Ukupno 22,5% asistenta u saradnji sa učiteljem jednom sedmično realizuje kooperativne aktivnosti učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima tipičnog razvoja. Jedan anketirani asistent (2,5%) smatra ističe da se kooperativne aktivnosti realizuju po potrebi.

Cilj kooperativnih aktivnosti je da doprinesu pozitivnoj saradnji među učenicima u radu na nastavnim sadržajima, da učenici međusobno prenesu svoja iskustva o učenju. Nije cilj samo da učenici poučavaju učenike koji imaju poteškoća u učenju, nego da svi učenici iskažu svoja iskustva u učenju. Kooperativne aktivnosti se najčešće realizuju kroz grupni rad.

- Da li su djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju prihvaćena od strane svojih vršnjaka u kooperativnim aktivnostima koje realizujete?

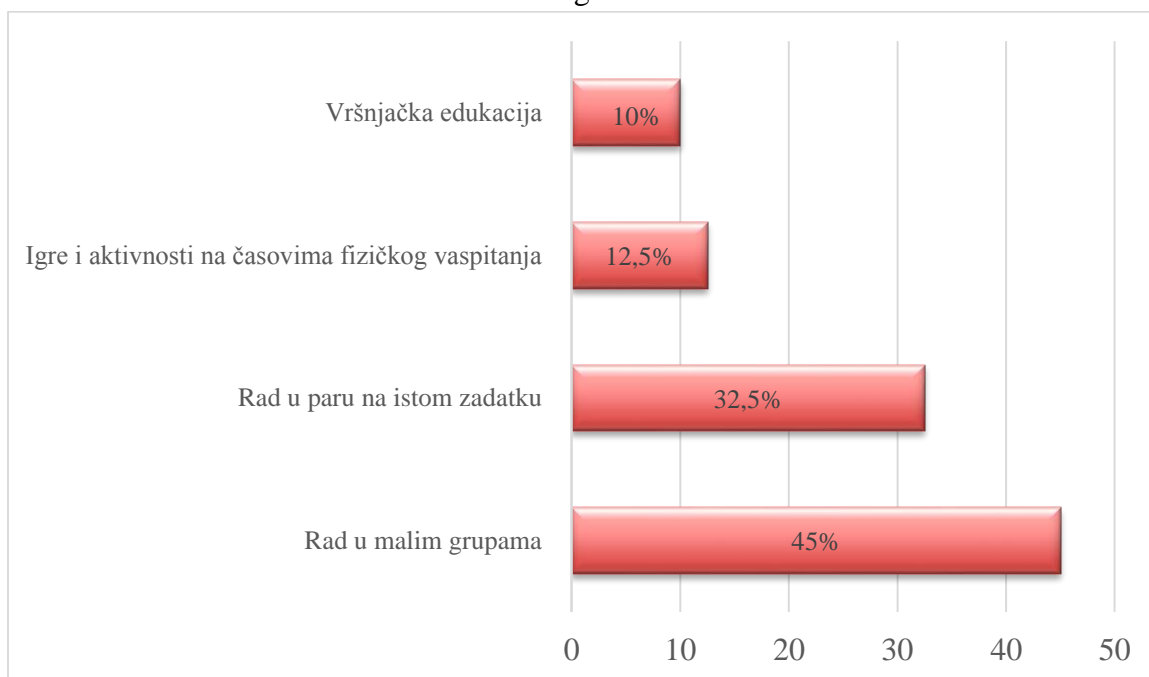
Histogram 4

U histogramu 4, prikazano je da većina anketiranih asistenata u nastavi smatra da su djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju prihvaćena od strane svojih vršnjaka u kooperativnim aktivnostima koje realizuju. Jasno nam je da je jedan od temeljnih ciljeva inkluzivnog obrazovanja, razvijanje pozitivnih stavova vršnjaka prema djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Shodno tome, kooperativne aktivnosti omogućavaju učenicima da bliže upoznaju djecu sa smetnjama u razvoju. Dijete koje je prihvaćeno od strane svojih vršnjaka, razvije pozitivniju sliku o sebi, odnosno o svojim sposobnostima.

- Koje kooperativne aktivnosti najčešće realizujete u svrhu razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Histogram 5

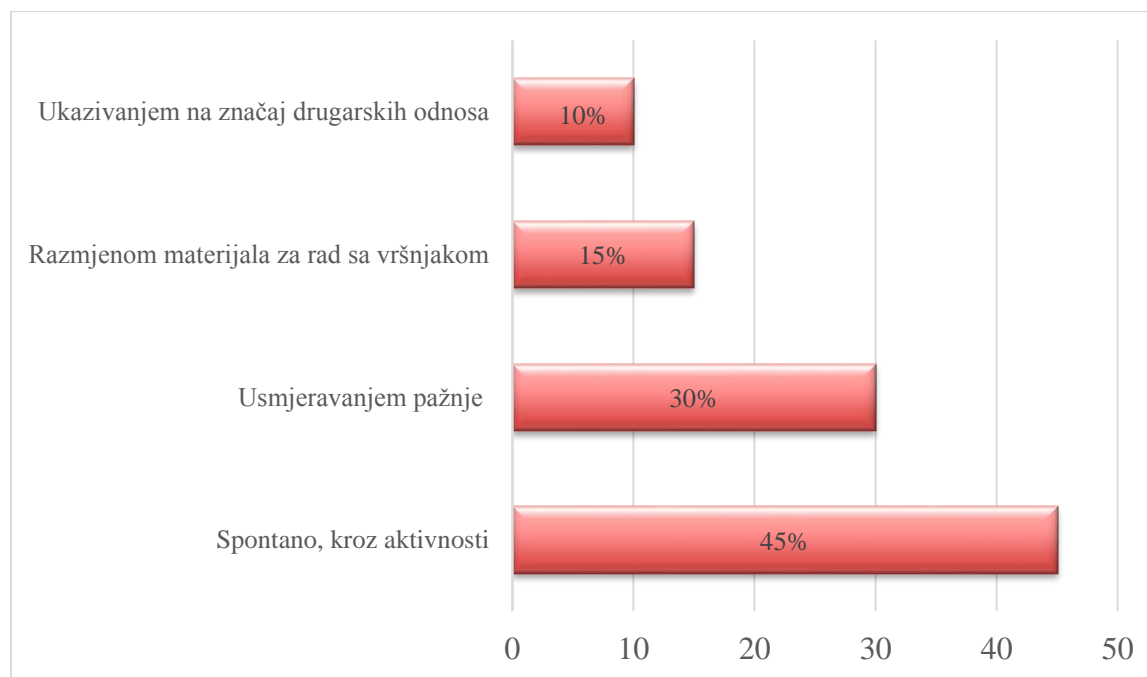

Na osnovu dobijenih rezultata, može se istaći da asistenti realizuju raznovrsne kooperativne aktivnosti u svrhu razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju. To su sljedeće kooperativne aktivnosti: rad u malim grupama, rad u paru na istom zadatku, igre i aktivnosti na časovima fizičkog vaspitanja i vršnjačka edukacija.

Smatra se da se primjenom rada u malim grupama ostvaruju značajni vaspitni zadaci: proces socijalizacije je širi djelotvorniji, zapažanje socijalnih odnosa preciznije, stavovi i mišljenja orijentisani su osim na lične i na zajedničke ciljeve (Prodanović i Ničković, 1984). Sama činjenica da je u grupnom obliku didaktički akcentovan samostalni, učenički rad ima svoje pozitivne posljedice u cjelokupnom procesu osamostavljanja za rad i društveni život.

- Na koji način podstičete učenika sa smetnjama u razvoju na socijalne odnose sa vršnjacima?

Histogram 6

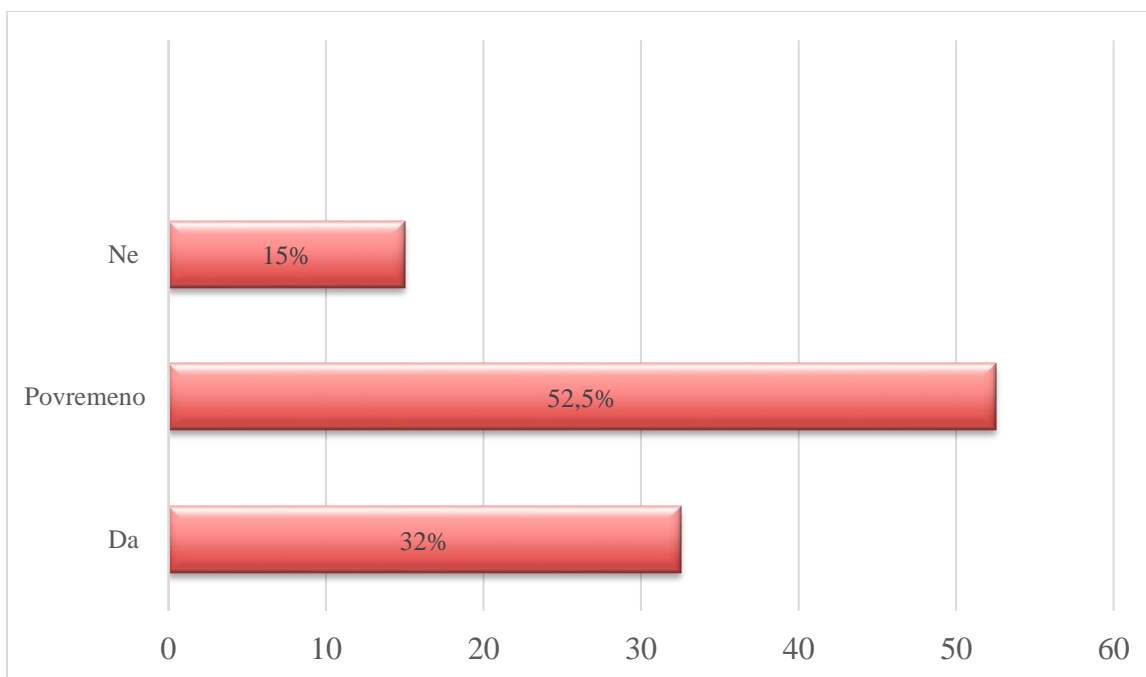

Dobijeni rezultati pokazuju da asistenti u nastavi na raznovrsne načine podstiču učenike sa smetnjama i teškoćama u razvoju na socijalne odnose sa vršnjacima. Najveći procenat anketiranih asistenata (45%) spontano, kroz aktivnosti podstiče socijalne odnose učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa svojim vršnjacima. Pored navedenog načina, asistenti podstiču socijalne odnose učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju na sljedeće načine: usmjeravanjem pažnje, razmjenom materijala za rad sa vršnjakom, ukazivanjem na značaj drugarskih odnosa.

Svi navedeni načini za podsticanje socijalnih odnosa učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju su pogodni, te je potrebno da se oni sprovedu pravovremeno, uz maksimalno uvažavanje ličnosti svakog učenika.

- Da li se javljaju poteškoće u podsticanju socijalnih odnosa učenika sa smetnjama u razvoju i njihovih vršnjaka tipičnog razvoja? Ukoliko se javljaju, navedite koje su to.

Histogram 7

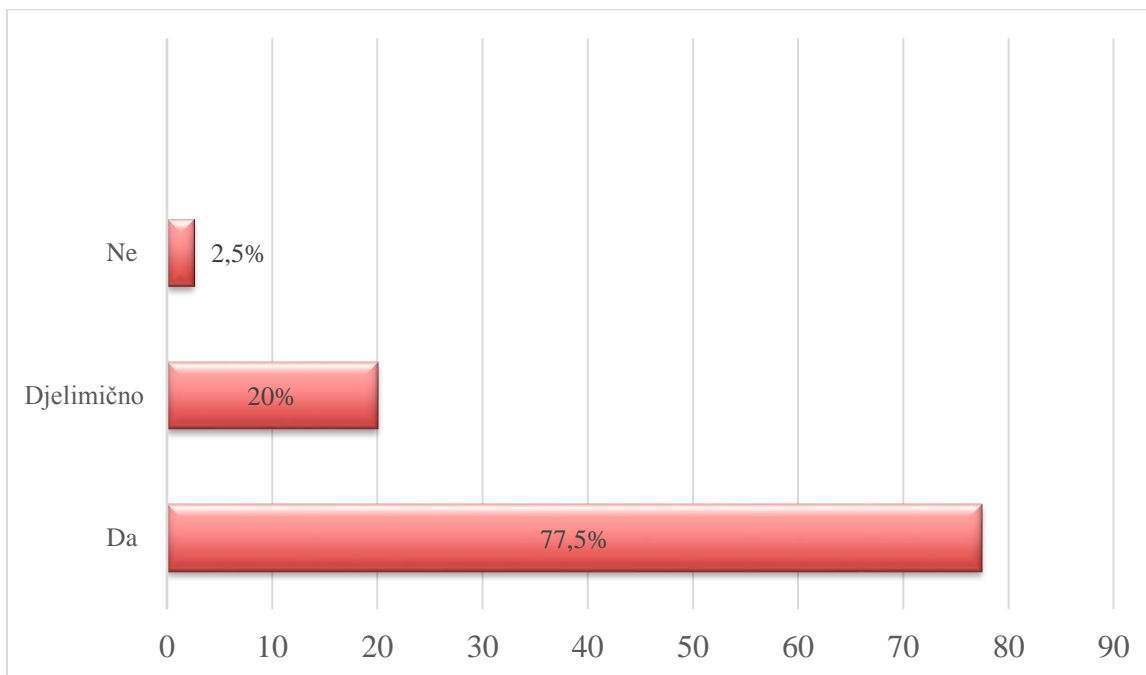

U histogramu 7, prikazano je da 32% asistenta smatra da se javljaju poteškoće u podsticanju socijalnih odnosa učenika sa smetnjama u razvoju i njihovih vršnjaka tipičnog razvoja. Najveći procenat asistenata uključenih u ovo istraživanje (52,5%) ističe da se navedene poteškoće javljaju povremeno. Ukupno 15% asistenata smatra da ne postoje poteškoće u podsticanju učenika na socijalne odnose sa vršnjacima.

Ispitanici su imali mogućnost da navedu koje se poteškoće najčešće javljaju u kontekstu podsticanja socijalnih odnosa učenika. Sumiranjem dobijenih odgovora, stiče se utisak da dijete sa smetnjama u razvoju nekada nije raspoloženo za druženje sa vršnjacima, da odbija igre i aktivnosti, te da kvalitet socijalnih odnosa zavisi najčešće od raspoloženja samog učenika.

- Da li smatrate da je značajno da se stručno usavršavate iz oblasti inkluzivnog obrazovanja?

Histogram 8

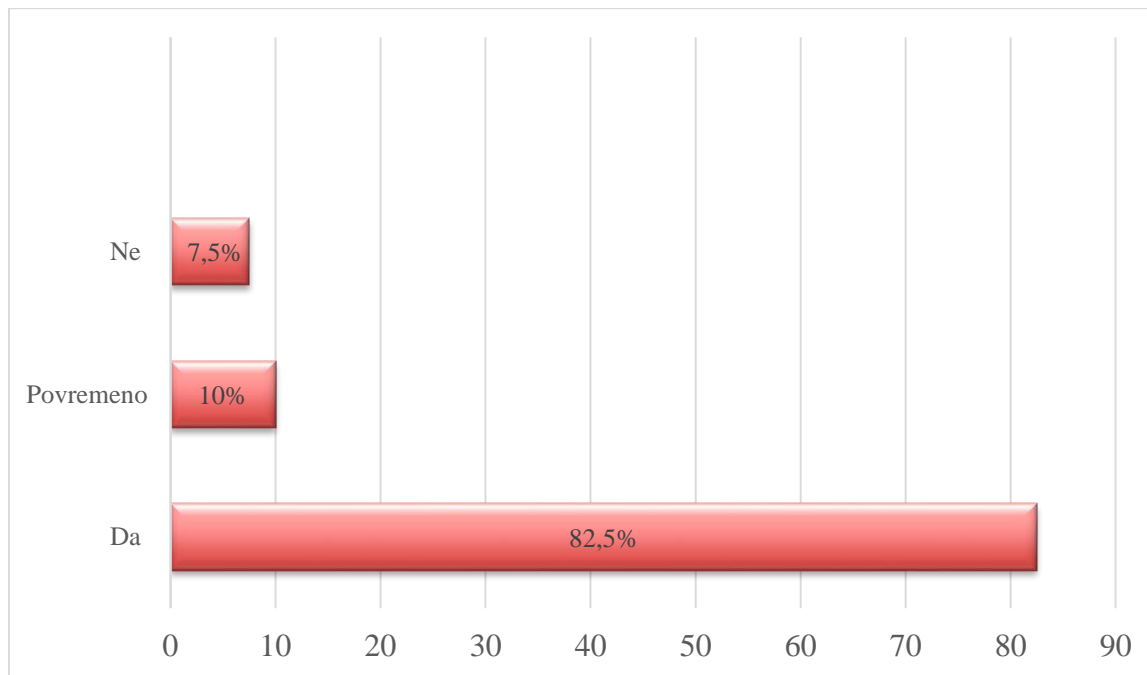

U histogramu 8, prikazano je da najveći procenat asistentata (77,5%) smatra da je značajna edukacija iz sfere inkluzivnog obrazovanja. Sa navedenim se djelimično složilo 20% asistentata, dok 2,5% ne vidi značaj edukacije iz oblasti inkluzivnog obrazovanja.

Dakle, većina asistentata ima pozitivne stavove prema sticanju kompetencija kroz edukacije iz sfere inkluzivnog obrazovanja.

- Da li se kontinuirano stručno usavršavate kroz seminare? Koji su to seminari?

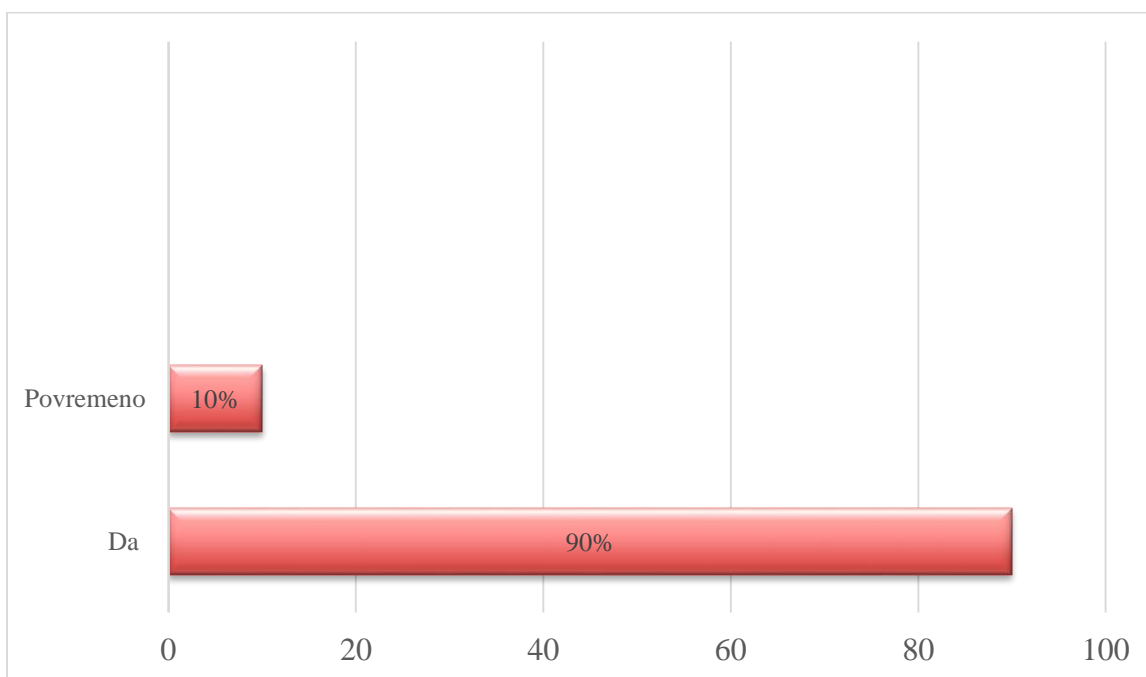
Histogram 9

Rezultati u histogramu 9, pokazuju da se 82,5% asistenata kontinuirano stručno usavršava kroz seminare. Ukupno 10% asistenata se povremeno stručno usavršava putem seminara. Svega 7,5% asistenata se stručno ne usavršava kroz seminare. Asistenti se najčešće stručno usavršavaju kroz seminare koji su realizovani od strane licenciranog centra za edukaciju odraslih, kao i putem seminara koji su sprovedeni u saradnji sa nevladinim organizacijama.

- Da li se stručno usavršavate kroz obuke, namjenski dizajnirane za asistente? U čemu vidite značaj tih obuka?

Histogram 10

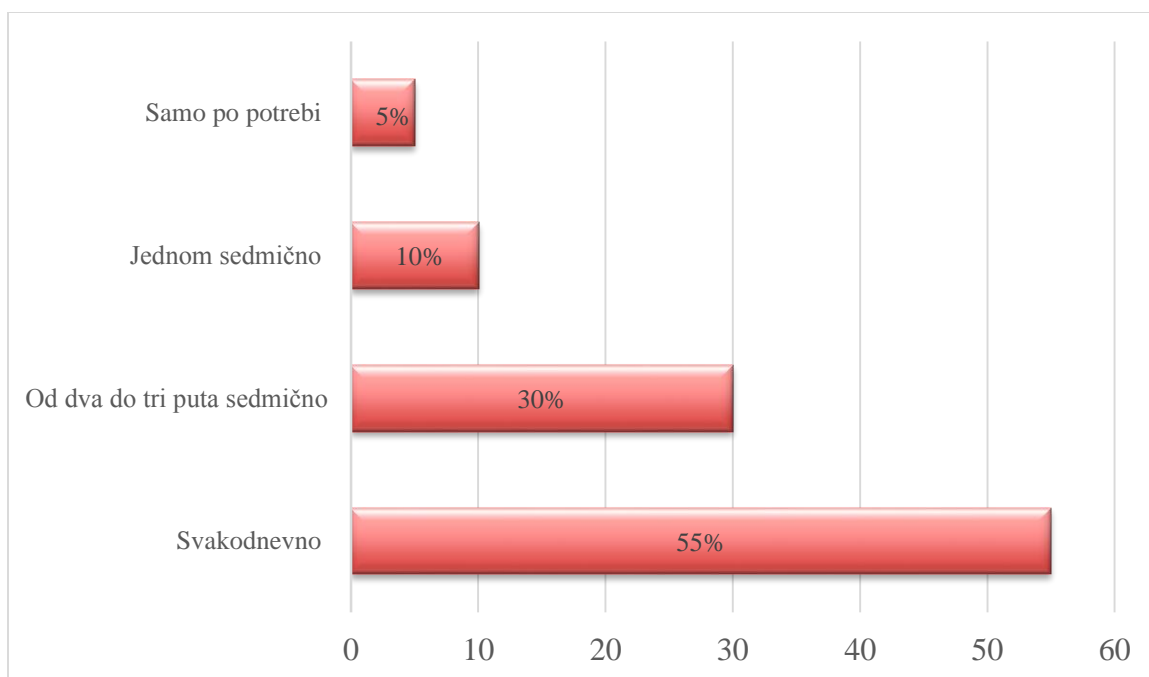

Dobijeni rezultati pokazuju da se 90% anketiranih asistenata stručno usavršava kroz obuke, namjenski dizajnirane za asistente. Znatno manji procenat (10%) se povremeno stručno usavršava kroz navedene obuke. Nakon sumiranja dobijenih odgovora, dolazimo do saznanja da asistenti smatraju da je značajno imati obuke iz sfere inkluzivnog obrazovanja, je im to olakšava rad sa učenicima, daje ideje za primjenu novih strategija u radu.

Stručno usavršavate asisetanta je značajno u kontekstu proširivanja kompetencija za što kvalitetniju vaspitno-obrazovnu praksu sa učenicima. Asistent koji je edukovan, stalno se stručno usavršava, biće spremiji da odgovori na potrebe učenika. Posebno je značajno istaći obuke realizovane od strane Zavoda za školstvo i Ministarstva prosvjete.

- Koliko često ostvarujete saradnju sa roditeljima učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

Histogram 11

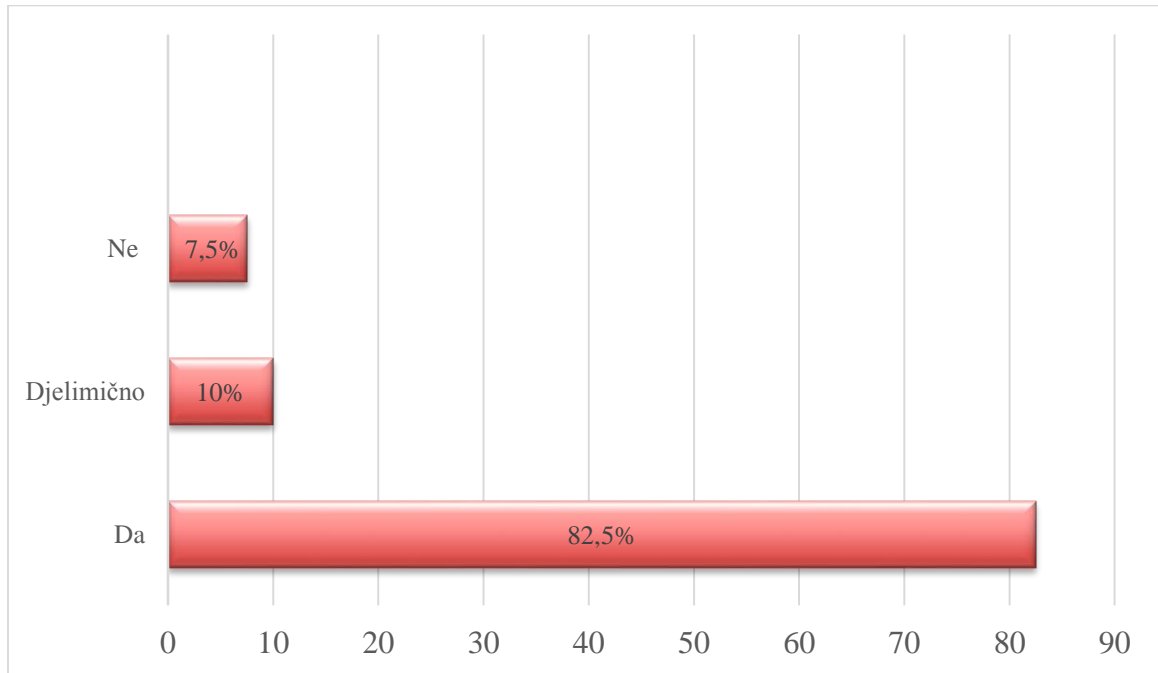
U histogramu 11, prikazano je da većina anketiranih asistenata (55%) svakodnevno saraduje sa roditeljima učenika. Od dva do tri puta sedmično sa roditeljima saraduje 30% asistenata. Pojedini asistenti (10%) jednom sedmično saraduju sa roditeljima. Svega 5% asistenata samo po potrebi ostvaruje saradnju sa roditeljima učenika.

Asistent u nastavi od roditelja dobija informacije, dok zajednički rade na utvrđivanju ciljeva za školsku godinu. Suvišno je reći koliko je značajna svakodnevna saradnja asistenta sa roditeljima učenika.

- Da li ste zadovoljni saradnjom sa roditeljima učenika?

Histogram 12

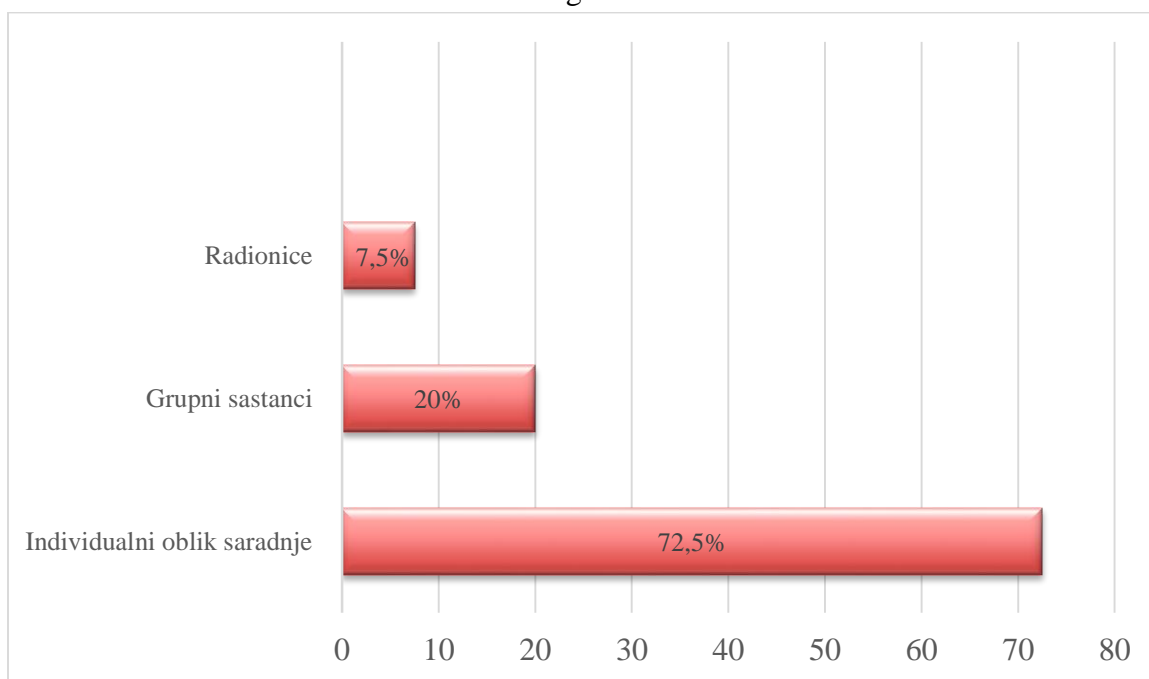

Rezultati u histogramu 12, pokazuju da je 82,5% asistenata zadovoljno saradnjom sa roditeljima učenika. Ukupno 10% asistenata je djelimično zadovoljno saradnjom sa roditeljima. Svega 7,5% asistenata nije zadovoljno saradnjom sa roditeljima.

Kvalitetna sardanja između asistenta i roditelja, rezultira boljem funkcionisanju učenika, razvoju njegovih sposobnosti. Asistenti imaju više entuzijazma u radu, ako na adekvatan način ostvaruju saradnju sa roditeljima učenika. Cilj saradnje između asistenta i roditelja je, prije svega, usmjeren na težnju da se pronađu najbolja moguća rješenja u funkciji pružanja podrške učeniku.

- Koji su najčešći oblici saradnje sa roditeljima učenika?

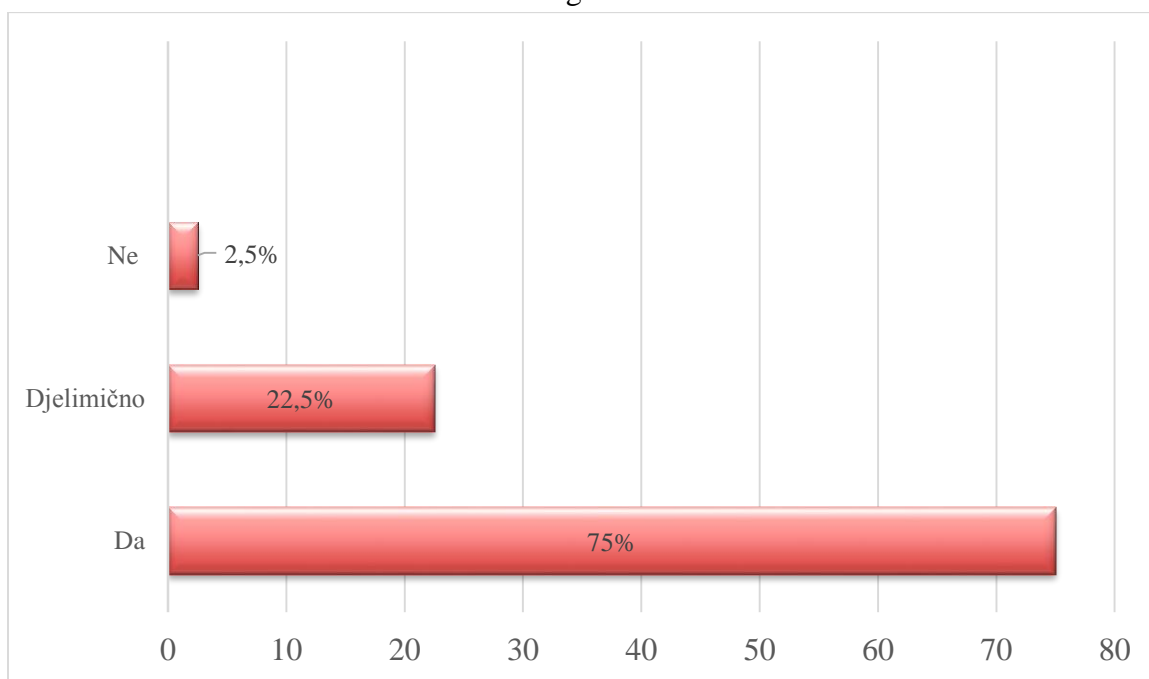
Histogram 13

U histogramu 13, prikazano je da 72,5% asistenata najčešće individualno saraduje sa roditeljima učenika. Ukupno 20% ispitanika putem grupnih sastanaka ostvaruje saradnju sa roditeljima. Svega 7,5% asistenata kroz radionice saraduje sa roditeljima. Da bi djeca uspela u školi i kasnije u životu, saradnja roditelja i asistenata je od vitalnog značaja. Saradnja roditelja i asistenata je takođe pokazatelj kvaliteta rada škole i nastavnika. U kvalitetnom odnosu roditelja i asistenata, saradnja se ogleda u socijalizaciji i poštovanju kulturnih razlika među porodicama, te stoga nudi različite perspektive za stvaranje pozitivne školske kulture. Sve navedeno zahtijeva vrijeme i strpljenje i dvosmjernu komunikaciju.

- Da li ste zadovoljni saradnjom sa učiteljima u cilju pružanja podrške učeniku?

Histogram 14

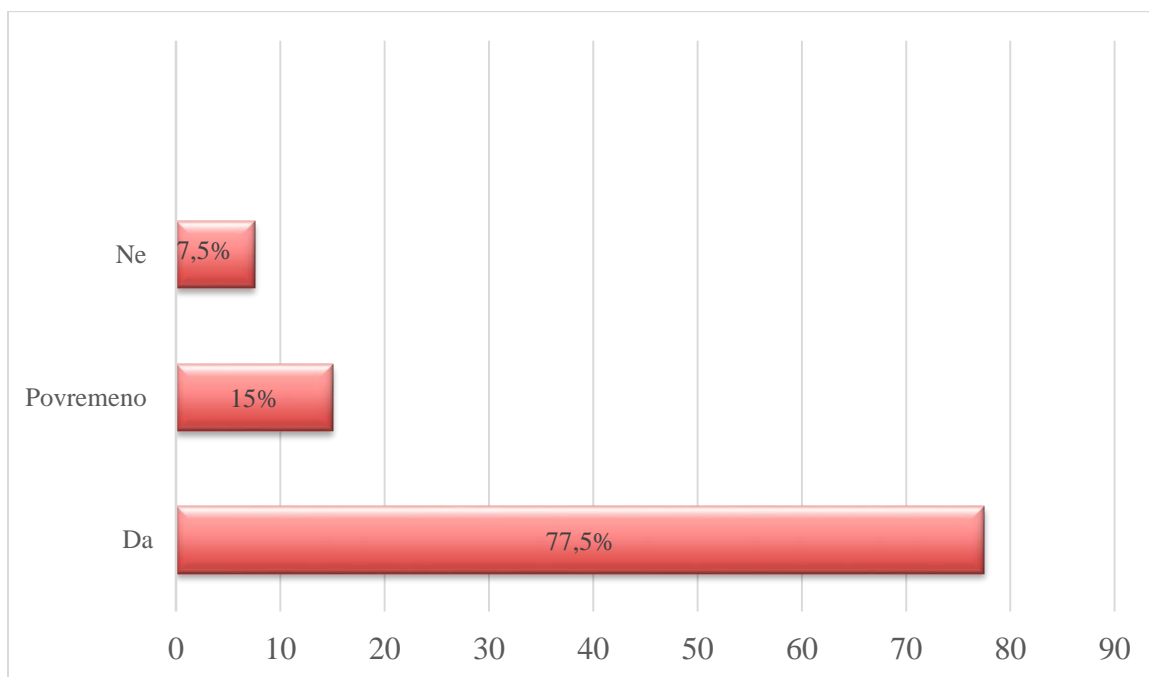

Dobijeni rezultati pokazuju da je većina anketiranih asistenata (75%) zadovoljna saradnjom sa učiteljima u pogledu pružanja podrške učeniku. Saradnjom sa učiteljem djelimično je zadovoljno 22,5% asitenata. Svega 2,5% asistenata nije zadovoljno saradnjom sa učiteljem.

Od suštinskog značaja je da se asistenti u nastavi i učitelji međusobno poštuju, da njeguju kolegijalne odnose, te da budu spremni za timski rad. Asistenti i učitelji udružuju svoje snage i sposobnosti, kako bi pomogli učeniku. Saradnja između asistenata i učitelja treba biti efikasna, kako bi se na što podrobniji način pomoglo učeniku.

- Da li se sa učiteljima dogovarate o aktivnostima koje ćete realizovati sa učenikom? Na koji način ostvarujete saradnju u tom procesu?

Histogram 15

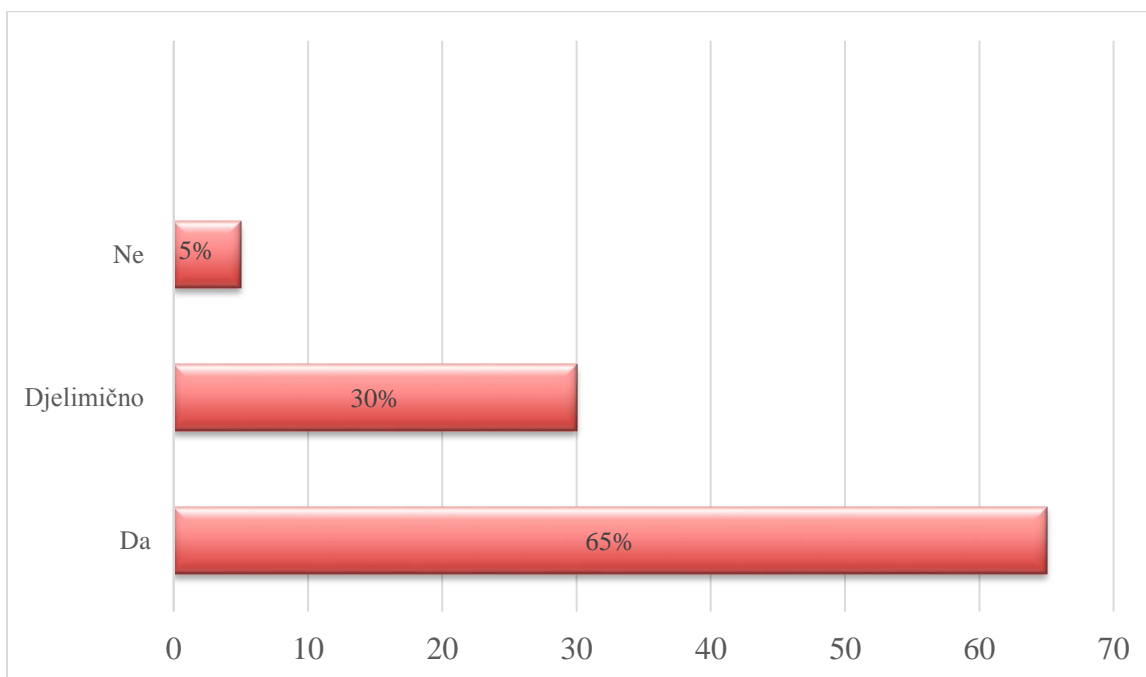

Rezultati u histogramu 15, pokazuju da se većina anketiranih asistenata (77,5%) dogovara sa učiteljima o aktivnostima koje će realizovati sa učenikom. Ukupno 15% asistenata se povremeno dogovara sa učiteljima o prethodno navedenom. Svega 7,5% asistenata se ne dogovara sa učiteljem oko aktivnosti koje će se implementirati u radu sa učenikom.

Asistenti su imali mogućnost da odgovore na podpitanje. Nakon sumiranja odgovora, zaključuje se da učitelji i asistenti prvo pogledaju ciljeve predviđene IROP-om, pa se zatim dogovaraju koje materijale će pripremiti, štampati slikovne materijale, kreirati nastavne listiće, te sadržaje prilagoditi učeniku. Pojedini asistenti ističu da učitelji uglavnom žele sve sami da planiraju, te da su tako najsigurniji u kvalitet sadržaja koji će se učeniku prezentovati.

- Da li ste zadovoljni saradnjom sa stručnim saradnicima u cilju pružanje podrške učeniku?

Histogram 16

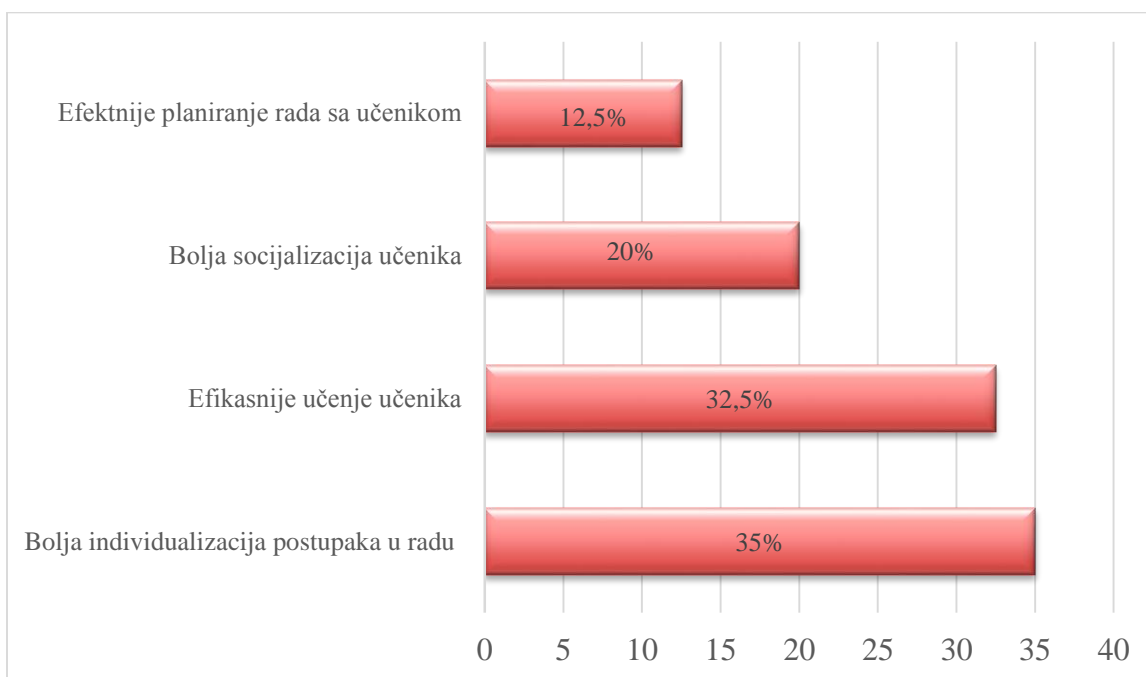

U histogramu 16, vidimo da je 65% asistenata zadovoljno saradnjom sa stručnim saradnicima. Ukupno 30% asistenata je djelimično zadovoljno saradnjom sa stručnim saradnicima. Svega 5% asistenata nije zadovoljno ovom saradnjom.

Dakle, većina asistenata je zadovoljna saradnjom sa stručnim saradnicima. Ovo nam pokazuje da su stručni saradnici spremni da se intenzivno angažuju u pružanju podrške asistentu prilikom rada sa učenicom. S druge strane, i stručni saradnici imaju benefite od saradnje sa asistentima. Asistenti u nastavi mogu izvještavati stručne saradnike o ponašanju učenika, potencijalnim problemima u učenju, a stručni saradnici mogu davati smjernice za rad.

- U čemu se ogleda doprinos saradnje sa stručnim saradnicima u cilju pružanja podrške učeniku?

Histogram 17

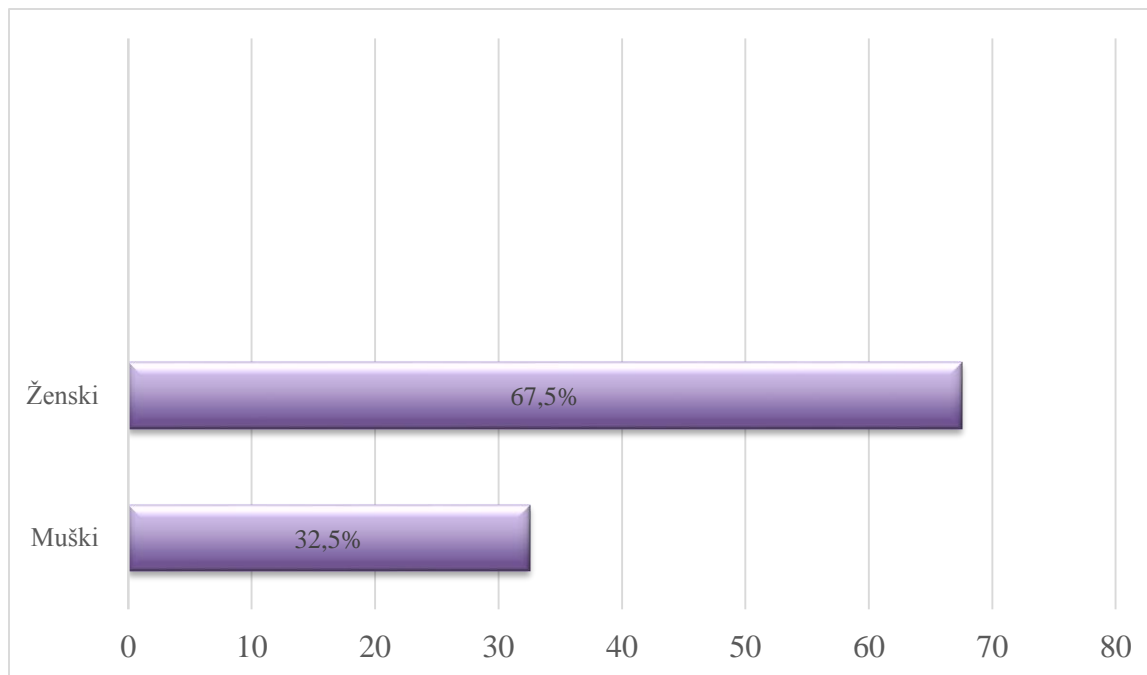
U histogramu 17, uočavamo da postoje brojne prednosti saradnje između asistenata i stručnih saradnika. Po mišljenju asistenata, doprinos saradnje sa stručnim saradnicima se ogleda u sljedećem: boljoj individualizaciji postupaka u radu sa učenicom, efikasnijem učenju, boljoj socijalizaciji učenika, kao i u efektnijem planiranju rada sa učenicom.

Dakle, prednosti saradnje asistenata i stručnih saradnika su orijentisane ka stvaranju boljih i razvojno primjerenijih postupaka u radu sa učenicom. Suvišno je naglasiti važnost timskog rada u inkluzivnom obrazovanju, kao i uključivanja svih aktera u proces pružanje najoptimalnijih metoda u radu sa učenicom.

2.2. Rezultati dobijeni anketiranjem roditelja

- Pol ispitanika

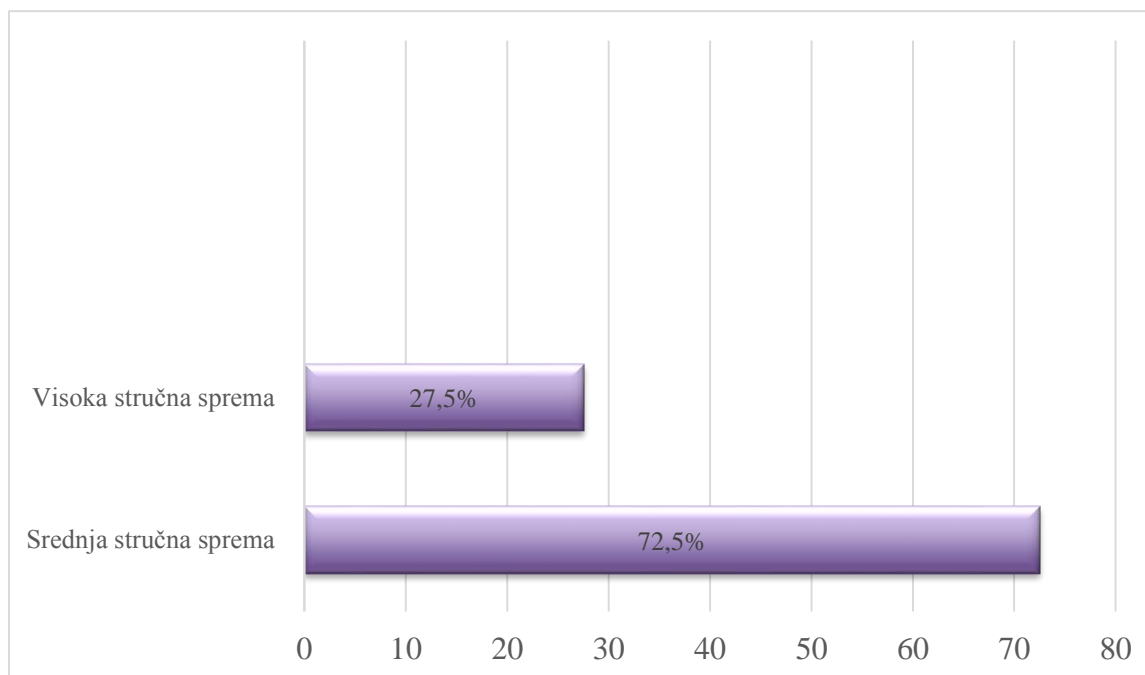
Histogram 18

U istraživanje je uključeno 40 roditelja, i to 32,5% majki i 67,5% očeva. Ispitivanje je obavljeno u prostorijama škola, nakon što smo ispitanike upoznali sa svrhom istraživanja i dobijanja relevantnih podataka.

- Stručna sprema ispitanika

Histogram
19

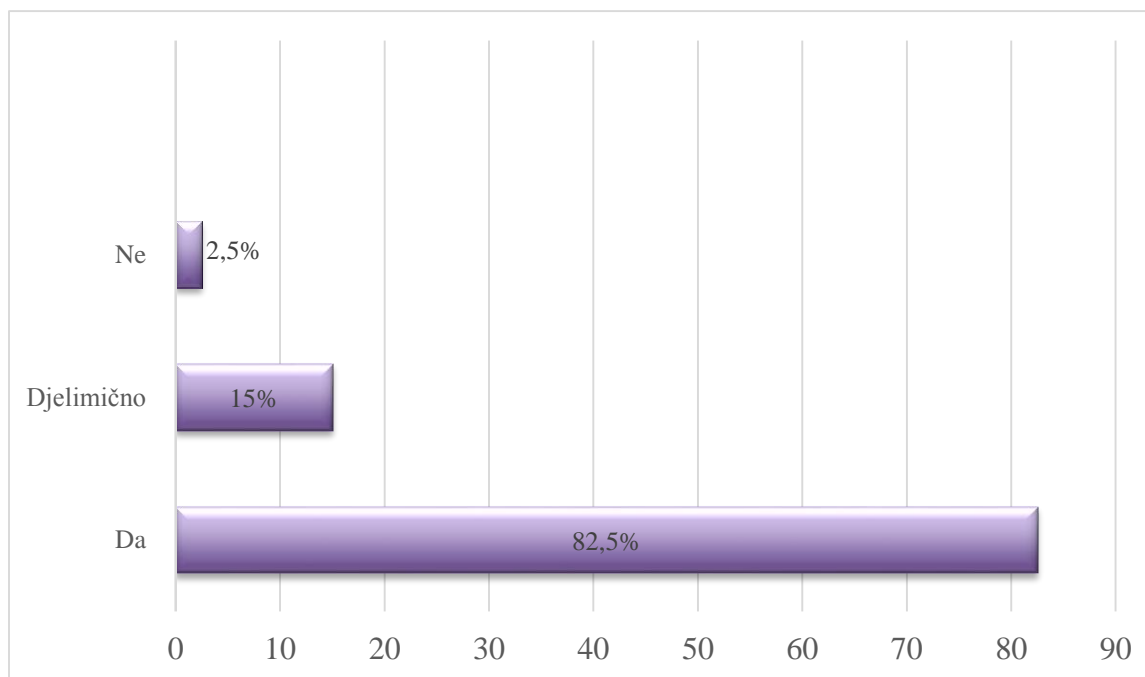

Rezultati u histogramu 19, pokazuju da 72,5% ispitanika ima srednju stručnu sprema, a 27,5% visoku stručnu sprema. Nijedan ispitanik nema samo osnovnu školu, višu školsku sprema, niti stepen magistra.

- Da li ste zadovoljni radom asistenta?

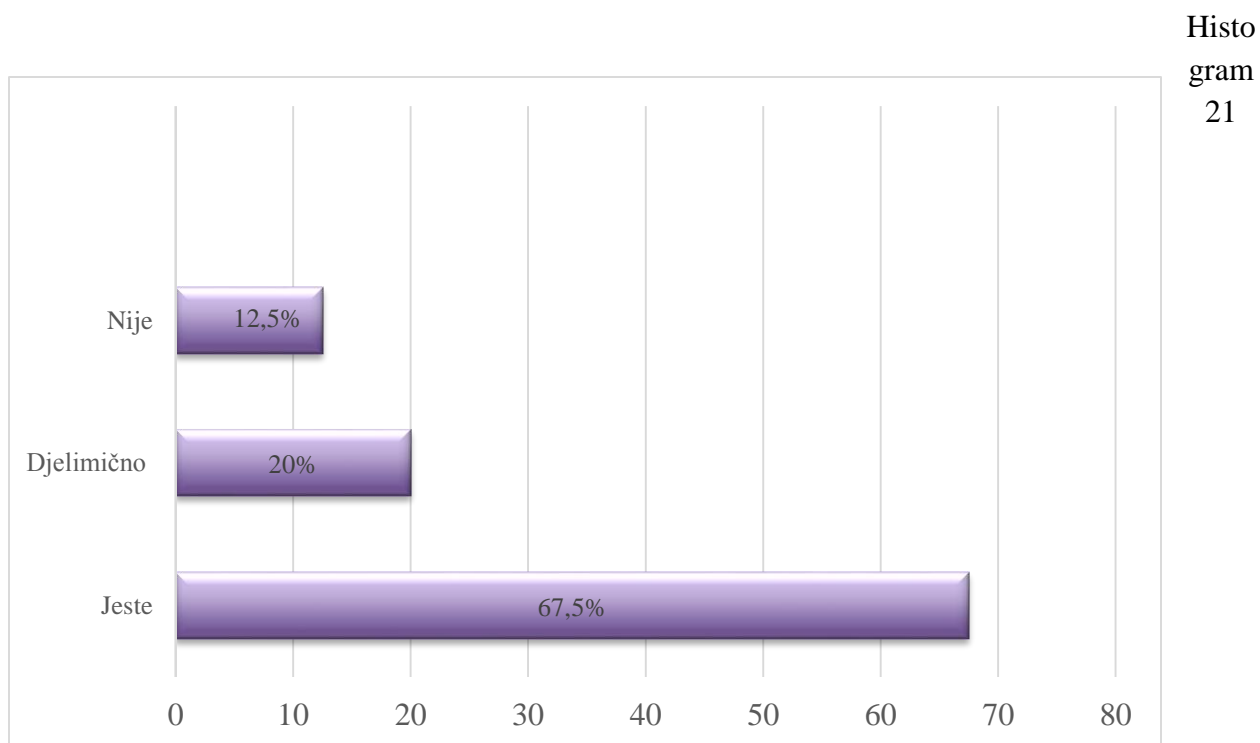
Histogram
20

Rezultati u histogramu, pokazuju da je 82,5% roditelja zadovoljno radom asistenta. Ukupno 15% roditelja je djelimično zadovoljno radom asistenta. Svega 2,5% roditelja nije zadovoljno radom asistenta.

Roditelji kako od učitelja, tako i od asistenta, trebaju razumijevanje i podršku. Takođe, roditelji moraju biti svjesni činjenice da se njihovo dijete nalazi „u sigurnim rukama” asistenta, koji će ispoljiti posvećenost, strpljivost, marljivost i empatiju prema djetetu. Iako je učitelj realizator vaspitno-obrazovnog procesa to nikako ne umanjuje ulogu asistenta u radu sa učenikom.

- Da li je asistent u nastavi, po Vašoj percepciji, unaprijedio socijalne odnose djeteta? Ukoliko jeste, na koji način se to manifestuje kod djeteta?

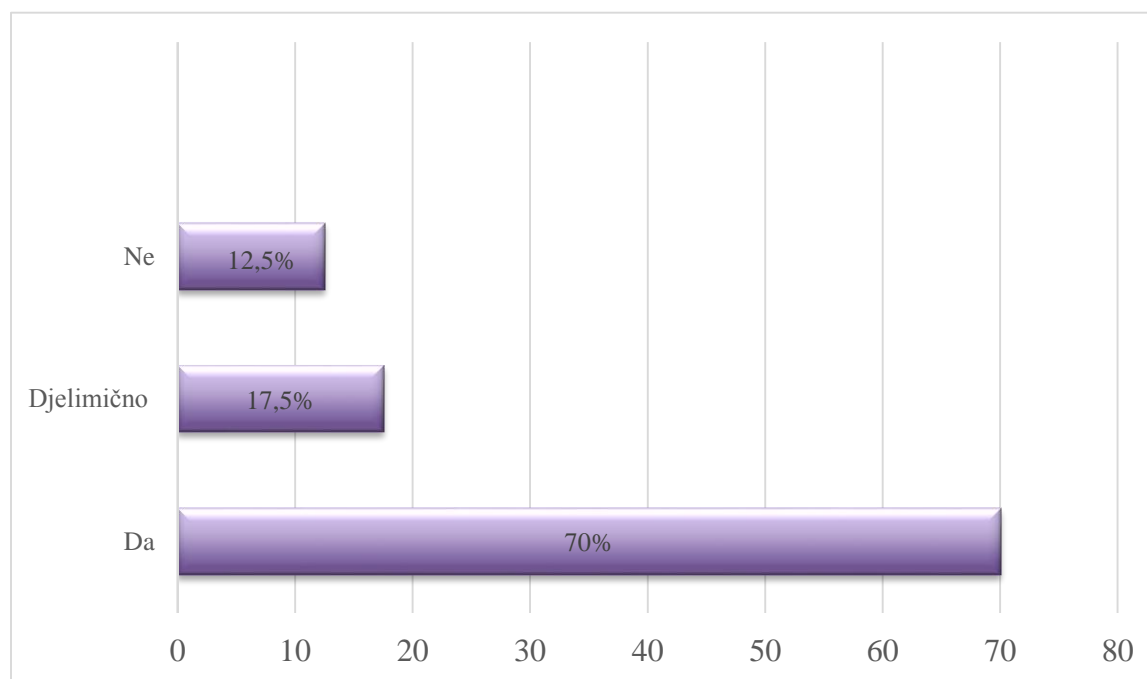

U histogramu 21, vidimo da 67,5% roditelja smatra da je asistent u nastavi unaprijedio socijalne odnose djeteta. Ukupno 20% roditelja ističe da je asistent djelimično uticao na unapređenje socijalizacije učenika. Svega 12,5% roditelja ne smatra da je asistent u nastavi unaprijedio socijalne odnose djeteta.

Roditelji su imali mogućnost da obrazlože svoj odgovor. Treba istaći da nijesu svi roditelji obrazložili odgovor. Sumirali smo odgovore roditelja, te došli do konstatacije da dijete više inicira interakcije sa vršnjacima, te se češće igra sa djecom iz susjedstva, da interakcije djeteta traju znatno više vremena.

- Da li Vaše dijete uspješnije savlađuje nastavne sadržaje uz podršku asistenta? Obrazložite.

Histogram
22

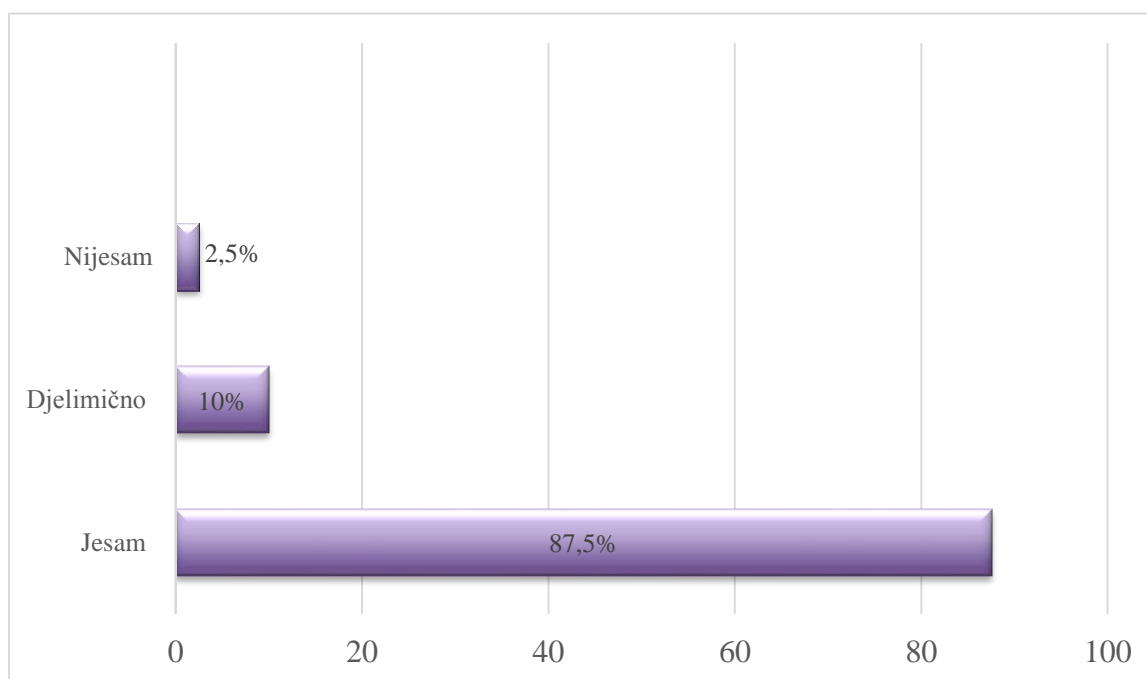

Rezultati u histogramu 22, pokazuju da 70% roditelja smatra da dijete uspješnije savladava nastavne sadržaje uz podršku asistenta. Ukupno 17,5% roditelja navodi da dijete djelimično bolje

uči uz podršku asistenta. Svega 12,5% roditelja ne vidi doprinos asistenta, kada je u pitanju proces usvajanja nastavnih sadržaja od strane učenika.

Roditelji navode da asistenti stimuliraju pažnju učenika, detaljno mu objašnjavaju šta se od njega očekuje, ohrabruju ga na putu usvajanja nastavnih sadržaja, bodre ga, primjenjuju pozitivna potkrepljenja. Zahvaljujući asistentu, dijete razvija spremnost da pažljivo prati uputstva od strane učitelja. Dakle, roditelji pozitivno percipiraju angažman asistenta, kada je u pitanju usvajanje nastavnih sadržaja od strane učenika.

- Da li ste zadovoljni saradnjom sa asistentom?

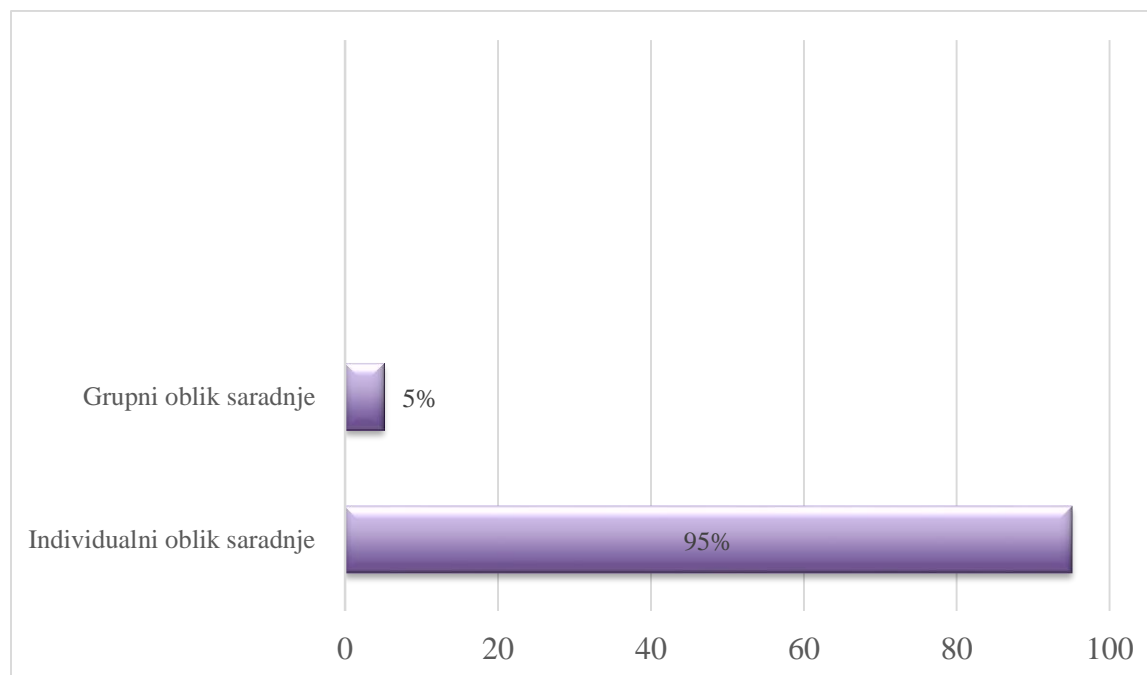

Histogram
23

Rezultati u histogramu 23, pokazuju da je 87,5% roditelja zadovoljno saradnjom sa asistentom u nastavi. Ukupno 10% roditelja je djelimično zadovoljno navedenom saradnjom. Svega 2,5% roditelja nije zadovoljno saradnjom sa asistentom.

Važno je da roditelji i asistenti budu zadovoljni međusobnom saradnjom. Ako uporedimo odgovore asistenata sa odgovorima roditelja na isto pitanje, doći ćemo do zaključka da su obje strane podjednako zadovoljne međusobnom saradnjom. Kao što je već apostrofirano, najveću vrednost od saradnje između asistenta u nastavi i roditelja ima dijete, koje je u centru nastavnog procesa.

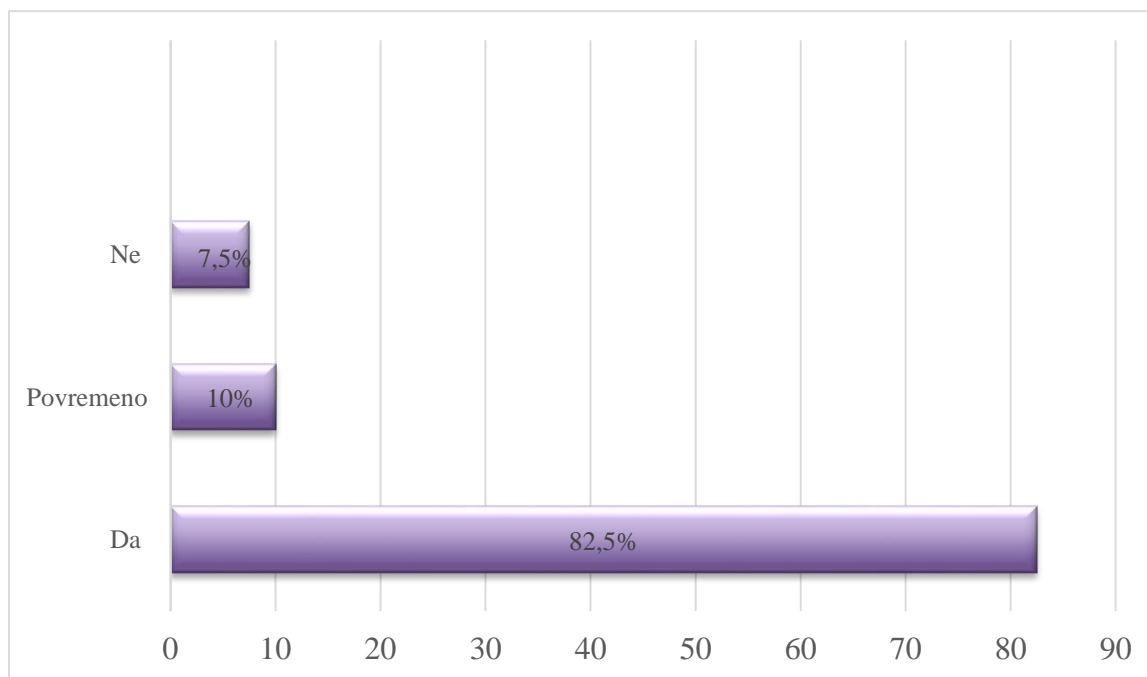
- Koji je najčešći oblik saradnje sa asistentom?

Histogram
24

Rezultati u histogramu 24, pokazuju da 90% roditelja ističe da je individualni oblik saradnje sa asistentima dominantan. Ukupno 5% roditelja putem grupnim sastanaka ostvaruje saradnju sa asistentima. Treba istaći da je individualni oblik saradnje najpodesniji, kada je u pitanju saradnja između asistenta i roditelja. Navedeno smatramo iz razloga što se putem individualnog oblika saradnje mogu najbolje razmjenjivati stavovi između asistenta i roditelja. Kada je riječ o saradnji između asistenta i roditelja i mi dajemo primat nad ostalim oblicima razmjene, odnosno saradnje.

- Da li redovno dobijate informacije od asistenta o funkcionisanju Vašeg djeteta u školi?

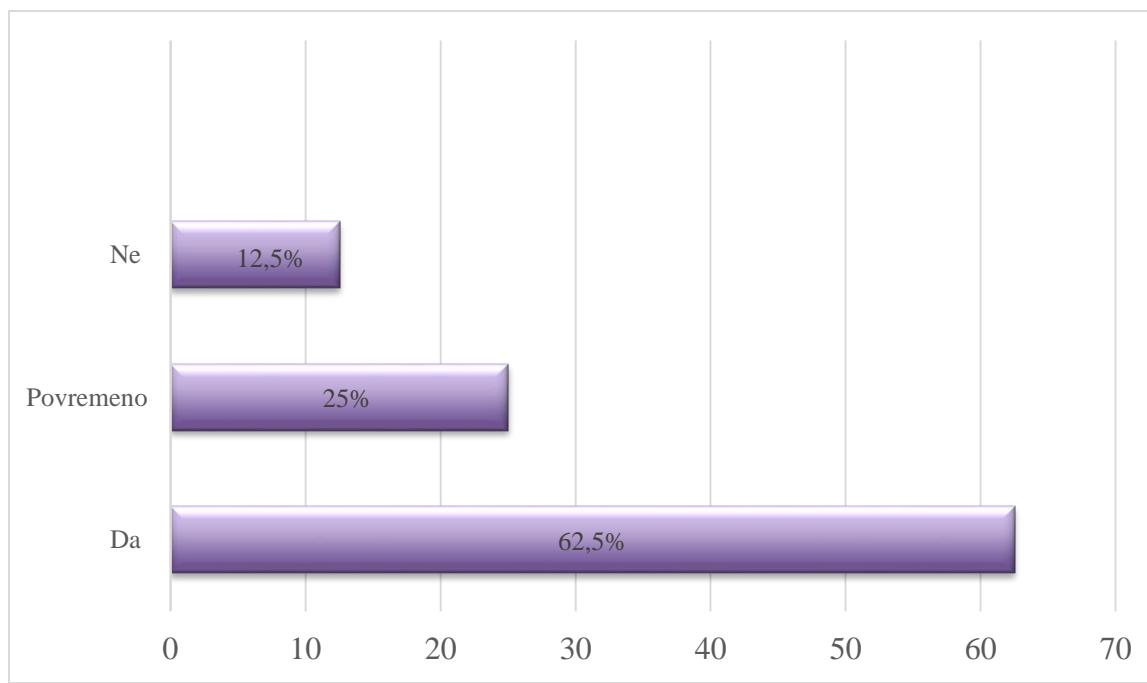

Histogram
25

U histogramu 25, prikazano je da 82,5% roditelja navodi da redovno dobijaju informacije od strane asistenta o funkcionisanju djeteta u školi. Ukupno 10% roditelja ističe da povremeno dobija informacije od asistenta, vezane za funkcionisanje učenika u školi. Svega 7,5% roditelja ne dobija redovne informacije od asistenata.

Ističemo značaj svakodnevnog informisanja roditelja o načinu funkcionisanja učenika u školi. Pored asistenta, vrijedne informacije roditelju može dati učitelj. Prilikom davanja informacija o potencijalnim poteškoćama sa kojima se učenik susreće u školskom kontekstu, treba biti taktičan, odmjeren, otvoren, ali i tolerantan.

- Da li se sa asistentom dogovarate o aktivnostima koje realizujete kod kuće sa djetetom?
Koje su to aktivnosti?

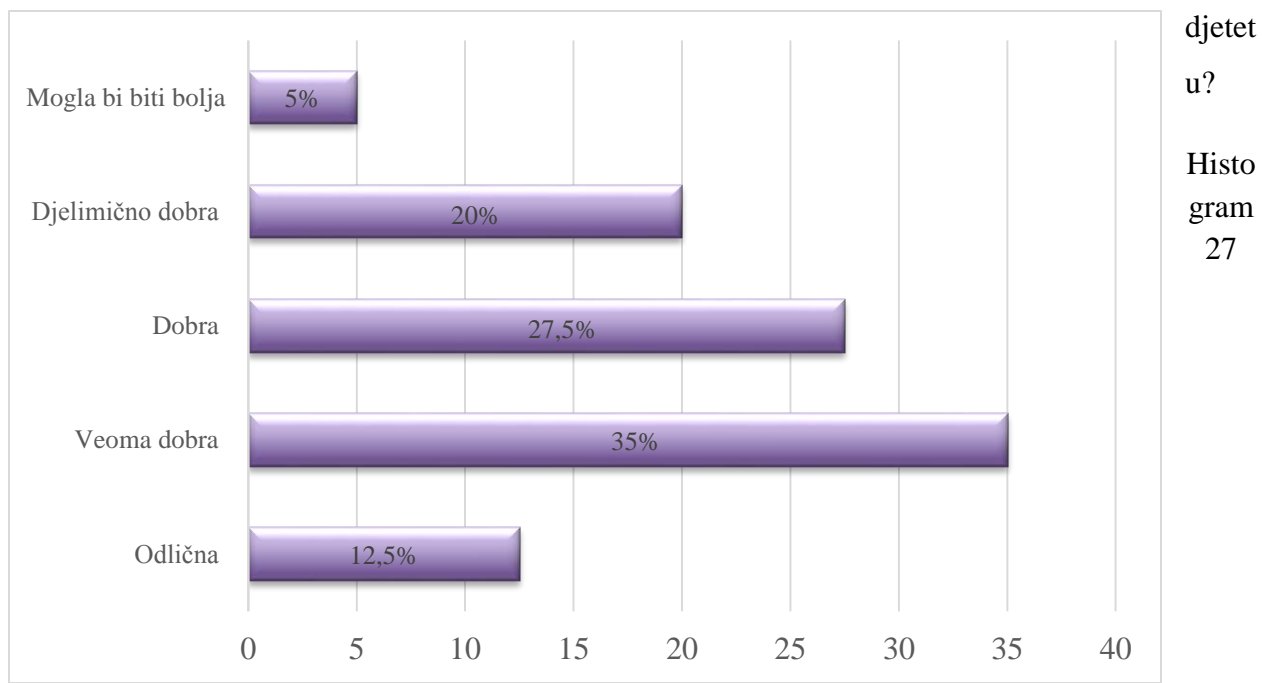

Histogram
26

Rezultati u histogramu 26, pokazuju da se 62,5% roditelja sa asistentima dogovara o aktivnosti koje sa djecom realizuju kod kuće. Ukupno 25% roditelja se povremeno dogovara sa asistentom o aktivnostima koje će realizovati sa djecom kod kuće. Svega 12,5% roditelja se ne dogovara sa asistentom o aktivnostima koje će sa djetetom realizovati kod kuće.

Ukoliko asistent primijete da dijete ima poteškoća u procesu usvajanja određenih nastavnih sadržaja, može predložiti roditeljima da iste sa djecom vježba kod kuće. Vježbajući iste nastavne sadržaje u školi i kod kuće, učenik ih znatno bolje usvaja.

- Kakva je, po Vašem mišljenju, saradnja asistenta sa učiteljem u pogledu pružanja podrške

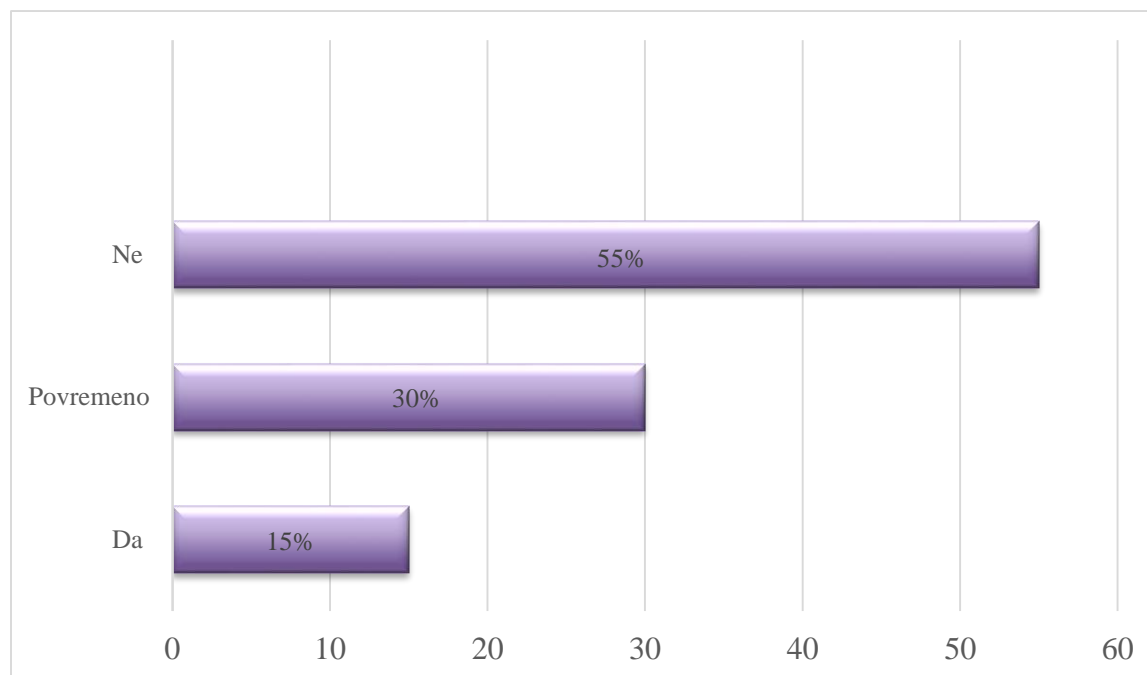

Na osnovu dobijenih rezultata, može se istaći da 12,5% roditelja smatra da je saradnja između asistenta i učitelja odlična. Ukupno 35% roditelja saradnju između učitelja i asistenta u nastavi ocjenjuje kao veoma dobru. Da je saradnja između asistenta u nastavi i učitelja dobra, smatra 27,5% roditelja. Pojedini roditelji (20%) ističu da je saradnja između asistenata i roditelja djelimično dobra. Ima i roditelja (5%) koji smatraju da saradnja između učitelja i asistenata može biti bolje.

Generalno, roditelji pozitivno percipiraju saradnju učitelja i asistenta u nastavi. Učitelji i asistenti koji kvalitetno sarađuju, mogu pružiti podršku kako učeniku, tako i roditelju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

- Da li postoje poteškoće u saradnji sa asistentom? Ukoliko postoje, navedite koje su to.

Dobijeni rezultati pokazuju da 15% roditelja smatra da postoje određene poteškoće u saradnji sa asistentom. Ukupno 30% roditelja navodi da se povremeno javljaju poteškoće u saradnji sa asistentima. Najveći procenat anketiranih roditelja (55%) ističe da se ne postoje poteškoće u saradnji sa asistentima.

Na osnovu sumiranja odgovora, dolazimo do saznanja da se najčešće poteškoće u saradnji između asistenta i roditelja manifestuju u različitim pogledima na sam proces usvajanja pojedinih nastavnih sadržaja. Pojedini roditelji navode da često ne dobijaju povratne informacije od asistenata, te da dolazi do problema u komunikaciji, koji se uspješno prevazilaze.

2.3. Rezultati dobijeni intervjuisanjem učitelja

Istraživanje smo sprovedeli na u tri fokus grupe, od po deset ispitanika, i to u sljedećim osnovnim školama: OŠ „Drago Milović”, OŠ „Sutjeska” i OŠ „Savo Pejanović”. Sa učiteljima se razgovaralo o značaju i ulozi asistenta u funkciji pružanja podrške učenicima u usvajanju nastavnih sadržaja, kao i međusobnoj saradnji učitelja i asistenata. Razgovor sa ispitanicima smo snimili pomoću diktafona, te odgovore učitelja grupisali po srodnosti u određeni broj kategorija. Dobijeni rezultati pokazuju da učitelji imaju afirmativne stavove prema ukupnom angažmanu asistenata u nastavi. Naši ispitanici smatraju da je uloga asistenta u nastavi znatno poboljšala proces inkluzivnog obrazovanja u školi.

- **Uloga i značaj asistenta u nastavi u kontekstu pružanja podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju u usvajanju nastavnih sadržaja i stupanju u socijalne odnose sa vršnjacima iz vizure učitelja**

Sa ispitanicima smo razgovarali o samoj ulozi asistenta u procesu pružanja podrške učenicima tokom učenja. Na osnovu dobijenih odgovora, zaključujemo da asistenti pomažu učenicima tokom učenja, te da u svakom trenutku nastoje da aktivnosti, metode i strategije prilagode sposobnostima učenika. O tome kako učitelji vide doprinos asistenta, kada je u pitanju usvajanje nastavnih sadržaja od strane učenika, izdvajamo četiri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Individualizacija nastavnih postupaka, usklađenih sa mogućnostima učenika (56,67%)
- Usmjeravanje pažnje učenika sa praćenje uputstava datih od strane učitelja (23,33%).
- Pružanje podrške učeniku, ohrabrivanje i motivisanje učenika (13,33%).
- Pružanje tehničke pomoći prilikom rukovanja školskim priborom (6,67%).

Uvidom u dobijene rezultate, stiče se utisak da po mišljenju učitelja, asistenti u nastavi pružaju podršku učeniku tokom usvajanja nastavnih sadržaja na raznovrsne načine. Najveći procenat intervjuisanih učitelja, ističe da se najveći doprinos asistenata ogleda u individualizaciji nastavnih postupaka, usklađenih sa mogućnostima učenika. Naši ispitanici ističu da asistenti usmjeravaju pažnju učenika na praćenje uputstava od strane učitelja. Posebno je interesantno što

asistenti pružaju podršku učeniku, ohrabruju ga i motivišu prilikom učenja. Asistenti pružaju i tehničku pomoć učeniku prilikom rukovanja školskim priborom.

Generalno, asistenti u nastavi nastoje da svojim angažmanom stvore uslove za bolje usvajanje nastavnih sadržaja od strane učenika. Učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju je potrebna individualizacija postupaka u radu, podsticanje i usmjeravanje pažnje tokom učenja.

Sa učiteljima smo razgovarali o načinu individualnog rada asistenta sa učenikom. Na osnovu navedenih odgovora, zaključuje se da asistenti u nastavi veliku pažnju posvećuju individualnom radu sa učenikom, ali i da ostavljaju dovoljno prostora i mogućnosti za samostalni rad učenika. O tome kako učitelji sagledavaju način individualnog rada sa učenikom, izdvajamo četiri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Primjena individualnog oblika rada, uz ostavljanje dovoljno prostora za samostalni rad učenika (46,66%).
- Detaljno objašnjenje svakog zadatka, rad sa učenikom na svakom zadatku (40%).
- Asistent pomaže učeniku i kada nije potrebno (6,67%).
- Nerijetko asistenti rade zadatke umjesto učenika (6,67%).

Sasvim je nepotrebno naglašavati važnost individualnog rada asistenta sa učenikom. Već smo istakli je individualizacija ključni princip u inkluzivnom obrazovanju. Ipak, učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju treba u što je moguće u većoj mjeri osposobljavati za samostalni rad. Nesporno je da je učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju potrebno detaljno objasniti šta se od njega očekuje u određenom zadatku. Pojedini ispitanici navode da asistenti nerijetko umjesto učenika rade zadatke.

Sa ispitanicima smo razgovarali o značaju i ulozi asistenta u nastavi u pogledu socijalnih odnosa učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima. Analizom rezultata, dolazimo do saznanja da su asistenti u nastavi unaprijedili socijalne odnose učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima. O tome u čemu se najviše ogleda doprinos asistenata u nastavi, kada su u pitanju socijalni odnosi učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima, izdvajamo četiri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Podsticanje učenika na interakciju sa vršnjacima kroz rad u grupama (43,33%).
- Podsticanje ostalih učenika na pružanje podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju tokom aktivnosti (36,67%).
- Razmjena iskustava sa vršnjacima tokom velikog odmora, malih odmora, prilikom dolaska u školu (13,33%).
- Iniciranje interakcija tokom časova fizičkog vaspitanja, šetnji i izleta (6,67%).

Asistenti u nastavi na raznovrsne načine doprinose socijalnom razvoju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Za interakcije učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju, veliku važnost ima rad u grupama. Takođe, važno je što asistenti podstiču ostale učenike na pružanje podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju tokom aktivnosti. Asistent koji je zadužen za učenika, tokom velikog odmora, malih odmora, časova fizičkog vaspitanja, izleta i šetnji, takođe može da podstiče interakcije između učenika.

Na pitanje da li postoje određene poteškoće, kada je pitanju uloga asistenta u pogledu stvaranja uslova za interakcije između učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovih vršnjaka, izdvajamo četiri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Nedovoljno interesovanje učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju za aktivnosti i igre sa vršnjacima (46,67%).
- Nedostatak vremena za realizaciju aktivnosti, putem kojih bi se unaprijedila interakcija između učenika (30%).
- Pretjerana usmjernost na ostvarivanje vaspitno-obrazovnih ishoda, uz zanemarivanje važnosti socijalizacije između učenika (13,33%).
- Nedovoljna inicijativa asistenta (10%).

Tokom razgovora sa učiteljima, identifikovane su određene poteškoće koje se, po percepciji učitelja, javljaju u pogledu stvaranja uslova za interakcije između učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovih vršnjaka. Nerijetko se dešava da učenici sa smetnjama i teškoćama u razvoju ne ispoljavaju interesovanje za interakciju sa vršnjacima. Nedostatak

vremena za realizaciju aktivnosti, putem kojih bi asistent, uz saradnju sa učiteljem, unaprijedio interakciju između učenika, predstavlja poteškoću. Dešava se da su asistenti u nastavi nekada više usredsrijeđeni na pružanje podrške učeniku u savladavanju određenih nastavnih zadataka, te da značaj socijalnih odnosa učenika zamenaraju. Takođe, može se desiti da ni sami asistenti nijesu dovoljno inicijativni, odnosno da ne daju svoj pun angažman kada je riječ o socijalizaciji učenika.

- **Timski rad učitelja i asistenta u pružanju podrške učeniku tokom učenja**

Inkluzivno obrazovanje podrazumijeva timski rad svih onih aktera koji su na neposredan način uključeni u vaspitanje i obrazovanje učenika. U drugom ciklusu osnovne škole, nastavni proces izvodi učitelj u skladu sa školskim kurikulumom. S druge strane, asistent je angažovan za samo jednog učenika u odjeljenju. Primarni zadatak asistenta je da sa učenikom radi one nastavne zadatke koji najbolje odgovaraju individualnim karakteristikama učenika. U tom smislu, vrlo je važno da između učitelja i asistenta postoji kvalitetan timski rad i saradnja. Pod kvalitetnim timskim radom podrazumijevamo obostran angažman, rad na zajedničkom cilju, razmjena mišljenja, konstruktivni dijalog, a sve u funkciji da se pruži podrška učeniku u učenju. O tome kakva je saradnja između asistenta i učitelja, kada je riječ o pružanju podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju, izdvajamo četiri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Obje strane daju svoj doprinos, učitelj je zadužen za planiranje, a asistent za individualni rad sa učenikom (60%).
- Konstruktivni timski rad, dogovor oko materijala za rad se obavlja blagovremeno (26,67%).
- Učitelji su zaduženi za planiranje, dok asistenti nemaju posebne pripreme za rad sa učenikom (10%).
- Asistenti nijesu zainteresovani da se angažuju u procesu pripreme zadataka za učenika (3,33%).

Uvidom u rezultate, stiče se utisak da je saradnja između asistenata i učitelja u kontekstu pružanja podrške učeniku u učenju, uglavnom zasnovana na obostranom angažmanu. Po mišljenjima naših ispitanika, učitelji i asistenti imaju konstruktivne dijaloge u pravcu blagovremene pripreme materijala za rad sa učenikom. Postoje i oni asistenti koji nijesu zainteresovani da saraduju sa učiteljima.

Dakle, može se reći da su učitelji uglavnom zadovoljni saradnjom sa asistentima u pogledu pružanja podrške učenicima u učenju. Asistenti i učitelji treba da se dogovaraju, usaglašavaju i razmjenjuju ideje za rad.

Sa učiteljima smo razgovarali o potencijalnim poteškoćama u saradnji i timskom radu sa asistentima. Indukovane su određene poteškoće u saradnji, koje, po našem mišljenju mogu da se prevaziđu, te ne utiču bitnije na sam proces pružanja podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju. O tome koje se poteškoće javljaju u saradnji i timskom radu sa asistentom izdvajamo tri kategorije odgovora naših ispitanika, koje smo grupisali po srodnosti:

- Različiti pogled na nastavni proces (66,67%).
- Neusaglašavanje stavova prilikom rada (20%).
- Nedostatak vremena za detaljan razgovor o samom učeniku (13,33%).

Sasvim je izvjesno da učitelji i asistenti mogu imati različite poglede na nastavni proces. Takođe, prilikom saradnje i timskog rada, može doći do neusaglašavanja stavova. Često se dešava da učitelji i asistenti nemaju dovoljno vremena da razgovaraju detaljno o samom učeniku. Sve navedene poteškoće mogu se na efikasan način prevazići, jer je cilj i asistenta i učitelja da učenik sa smetnjama i teškoćama u razvoju napreduje.

ZAKLJUČAK

Škola kao vaspitno-obrazovna ustanova treba da bude mjesto u kojem će svaki učenik napredovati u skladu sa svojim sposobnostima. Svaki učenik zaslužuje posebnu pažnju, ljubav i brigu. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju zaslužuju da budu visoko vrednovana i uvažavana, kao sva ostala djeca u školi. Inkluzivno obrazovanje omogućava djeci sa smetnjama u razvoju da budu dio vršnjačke zajednice, te da aktivno participiraju u svim aktivnostima, shodno svojim mogućnostima.

Kao što je već navedeno u teorijskom dijelu našeg rada, Crna Gora pretenduje da unaprijedi koncept inkluzivnog obrazovanja u vaspitno-obrazovnim institucijama. Sam angažman asistenata u nastavi unaprijedio je kako učenje, tako i socijalizaciju i interakciju učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Asistenti kao značajni akteri inkluzivnog obrazovanja utiču na holistički razvoj učenika, omogućavajući učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju da aktivno učestvuje u svim aktivnostima, analogno interesovanjima, preferencijama i sklonostima.

Asistenti u nastavi imaju pozitivne efekte na proces učenja učenika. Ipak, prilikom pružanja podrške učeniku, ne treba pretjerivati, već predvidjeti u kojim aktivnostima i situacijama je učeniku zaista potrebna podrška. Kao što je važno da učenik usvoji nastavne sadržaje, takođe je značajno razvijati i samostalnost kod učenika. Pretjerani nadzor asistenta, odnosno pružanje podrške u učenju, kada to nije potrebno, kod učenika izaziva osjećaj nesigurnosti. U tom smislu, asistent naprije treba da upozna učenika, te da svakodnevno pomno prati njegov razvoj u svim domenima.

U teorijskom dijelu rada smo posebno naglasiti saradnju asistenata sa učiteljima, roditeljima i stručnim saradnicima. Sasvim je izvjesno da je potreban kontinuirani timski rad i saradnja više aktera (asistenti, roditelji, učitelji, stručni saradnici), kako bi se izašlo u susret potrebama učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

U sklopu našeg rada, realizovano je istraživanje na uzorku od 40 asistenata u nastavi, 40 roditelja i 30 učitelja. Postavili smo jednu glavnu i četiri sporedne hipoteze.

Na temelju dobijenih rezultata, ističemo da asistenti u nastavi razvijaju socijalne odnose djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja kroz raznovrsne

kooperativne aktivnosti. Ovim možemo potvrditi prvu sporednu hipotezu. Sumiranjem odgovora od strane asistenata, roditelja i učitelja, stičemo utisak da asistenti u nastavi pridaju veliki značaj socijalizaciji učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Zahvaljujući asistentima, djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju iniciraju interakcije sa vršnjacima, ispoljavaju veću spremnost da se aktivno uključe u vršnjačke aktivnosti. Za učenike je posebno pogodan rad u malim grupama, koji omogućava razmjenu iskustava između učenika.

Dobijeni rezultati pokazuju da se asistenti u nastavi stručno usavršavaju kroz seminare i druge vidove obuke, namjenski dizajnirane u cilju sticanja kompetencija za pružanje pomoći i podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju. U skladu sa prethodno navedenim, potvrđujemo drugu sporednu hipotezu. Asistenti u nastavi se najčešće stručno usavršavaju kroz seminare, na kojima nadograđuju kompetencije vezane za rad sa učenicima. Zanimljivo je da većina asistenata uključenih u naše istraživanje ispoljava želju za daljom stručnom edukacijom iz sfere inkluzivnog obrazovanja. U tom smislu, u budućnosti bi trebalo razmišljati u pravcu unapređivanja kompetencija asistenata u nastavi kroz seminare i ostale forme stručnog usavršavanja.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da asistenti u nastavi saraduju sa roditeljima djece sa smetnjama i teškoćama redovno, putem individualne razmjene, radionica i grupnih sastanaka. Ovim možemo potvrditi treću sporednu hipotezu. Saradnja između asistenata i roditelja je od suštinskog značaja za pružanje podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Od međusobne saradnje i asistenti i roditelji imaju benefite. Roditelji dobijaju vrijedne informacije od asistenata, koje se tiču učenja i ponašanja djeteta u školi, a asistenti od roditelja dobijaju još vrijednije informacije, a vezane su za sveukupnu ličnost djeteta.

Nakon sumiranja rezultata, ističemo da asistenti u nastavi saraduju sa učiteljima i stručnim saradnicima kroz razmjenu individualne razmjene iskustava u kontekstu što adekvatnijeg pružanja pomoći i podrške ovoj djeci. Shodno navedenom, potvrđujemo četvrtu sporednu hipotezu. Učitelji i asistenti rade na istom cilju, a to je primjena najadekvatnijih didaktičko-metodičkih postupaka u radu sa učenikom. Stručni saradnici, takođe, mogu mnogo pomoći kako učeniku, tako i učiteljima i asistentima u nastavi.

Analogno potvrđenim sporednim hipotezama, ističemo da asistenti u nastavi svoju ulogu u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju realizuju kroz određene strategije podrške

(podrška u učenju, podsticanje socijalnih interakcija sa vršnjacima) djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, čime potvrđujemo glavnu hipotezu. Asistenti doprinose efikasnijem usvajanju nastavnih sadržaja od strane učenika, kao i poboljšanju interakcija sa vršnjacima. Iako je naše istraživanje bilo vezano za drugi ciklus osnovne škole, treba naglasiti da sa inkluzivnim obrazovanjem treba početi još u predškolskom periodu.

Poslije svega navedenog u okviru ovog rada, navodimo određene preporuke, koje, po našem skromnom mišljenju mogu da unaprijede samu ulogu i značaj asistenata u nastavi. Ukratko, preporuke bi se bile sljedeće:

- realizacija radionica za roditelje, u kojima bi asistenti, stručni saradnici i učitelji participirali;
- realizacija seminara i obuka za asistente u nastavi;
- podršku učeniku u učenju dozirati, odnosno primjenjivati je kada je to zaista neophodno;
- usmjeravanje pažnje učenika tokom časa, što je više moguće;
- stvaranje uslova za veći broj kooperativnih aktivnosti učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima koji se razvijaju na tipičan način.

LITERATURA

1. Allan, J. (2021). Inclusive education, democracy and COVID-19. A time to rethink? *Utbildning & Demokrati – Tidskrift För Didaktik Och Utbildningspolitik*, 30(1), 9–21.
2. Alzahrani, N. (2020). The development of inclusive education practice: A review of literature. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1), 68–83.
3. Bakovljević, M. (1992). *Didaktika*. Beograd: Naučna knjiga.
4. Beacham, N., & Rouse, M. (2012). Student teachers' attitudes and beliefs about inclusion and inclusive practice. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 12(1), 3–11.
5. Blue-Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Nelson, L., & Beegle, G. (2004). Dimensions of family and professional partnerships: Constructive guidelines for collaboration. *Exceptional Children*, 70(2), 167-184.
6. Bolam, R., McMahon, A., Stoll, L., Thomas, S., Wallace, M., Greenwood, A., & Smith, M. (2005). *Creating and sustaining effective professional learning communities*. University of Bristol y Department of Education and Skills.
7. Booth, T., Ainscow, M. & Kingston, D. (2006). *Index for Inclusion: developing play, learning and participation in early years and childcare*. Bristol: CSIE.
8. Buell, M. J., Hallam, R., Gamel-McCormick, M., & Scheer, S. (1999): A survey of general and special education teachers' perceptions and inservice needs concerning inclusion. *International Journal of Disability, Development and Education*, 46 (2), 143-156.
9. Bukvić, Z. (2014). Teachers competency for Inclusive Education. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, 111(4), 1585–1590.
10. Cassady, J. M. (2011). Teachers' attitudes toward the inclusion of students with autism and emotional behavioral disorder. *Electr. J. Incl. Educ.* 2 (1), 1–23.
11. Cerić, H. (2020). *Uloga i značaj asistenata u nastavi u osnovnim školama na području Kantona Sarajevo*. Magistarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.

12. Dempsey, I., & Keen, D. (2008). A review of processes and outcomes in family-centered services for children with a disability. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(1), 42-52.
13. Dessemontet, R. S., Bless, G., & Morin, D. (2012). Effects of inclusion on the academic achievement and adaptive behaviour of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(6), 579–587.
14. Drangić, D. (2017). Uloga pomoćnika u nastavi u provođenju inkluzivnog obrazovanja. *Centar za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 158 (4), 439-459.
15. Erten, O., and Savage, R. S. (2012). Moving forward in inclusive education research. *Int. J. Incl. Educ.* 16 (1), 221–233.
16. Gavish, B. (2017). Four profiles of inclusive supportive teachers: Perceptions of their status and role in implementing inclusion of students with special needs in general classrooms. *Teaching and Teacher Education*, 11 (3), 24-36.
17. Glaser, V. (1994). *Kvalitetna škola*. Zabreb: Eduka.
18. Haegele, J. A., and Zhu, X. (2017). Experiences of individuals with visual Impairments in integrated physical education: a retrospective study. *Res. Quarterly Exercise Sport* 88 (4), 425–435.
19. Hameed, A., & Manzoor, A. (2019). Similar agenda, diverse strategies: A review of inclusive education reforms in the subcontinent. *Bull. Educ. Res.* 41 (2), 53–66.
20. Hamenoo, E. S., & Dayan, V. (2021). Inclusive education and disabilities: Narratives from Ghana. *Disabil. CBR Incl. Dev.* 32 (3), 37–51.
21. Hang, Q., Rabren K. (2008). An examination of co-teaching: Perspectives and efficacy indicators. *Remedial and Special Education*, 30, 259-268.
22. Hebel, O., & Persitz, S. (2014). Parental involvement in the individual educational program for Israeli students with disabilities. *International Journal of Special Education*, 29(3), 58-68.
23. Hundert, Joel, Sara Rowe, and Erin Harrison. 2014. The combined effects of social script training and peer buddies on generalized peer interaction of children with ASD in inclusive classrooms. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities* 29 (2), 206–15.

24. Kamenov, E. (2002). *Predškolska pedagogija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
25. Karić, T., Mihić, V., Korda, M. (2014). Stavovi profesora razredne nastave o inkluzivnom obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju. *Primenjena psihologija*, 7(4), 531–548.
26. Karst, J. S., & Van Hecke, A. V. (2012). Parent and family impact of autism spectrum disorders: A review and proposed model for intervention evaluation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15(3), 247-277.
27. Kepeš, N. (2006). Inkluzija i integracija - neminovnost i potreba nastavne prakse. *Zbornik radova pedagoškog fakulteta u Zenici*, 12 (3), 203-214.
28. Kinsella, W., & Senior, J. (2008). Developing inclusive schools: A systemic approach. *International Journal of Inclusive Education*, 12(5–6), 651–665.
29. Knight J. (2007). *Instructional coaching: A partnership approach to improving instruction*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
30. Koskah, E.A. (2020). Teaching Assistants; roles, cooperative working, training, benefits and challenges. *Journal of University Studies for inclusive Research*, 3 (1), 45-59.
31. Lacey, P. (2010). The Role of Learning Support Assistants in the Inclusive Learning of Pupils with Severe and Profound Learning Difficulties. *Educationalan Review*. 53 (2), 21-35.
32. Macura-Milovanović, S., & Vujisić-Živković, N. (2011). Attitudes of future teachers towards inclusion: Implications for initial professional education. *Pedagogija*, 66, 633–647.
33. Martin, A.J., Strnadová, I., Hájková, V., Němec, Z., & Květoňová, L. (2019). Teaching assistants working with students who have a disability: The role of adaptability in enhancing their workplace outcomes. *International Journal of Inclusive Education*. 4 (1), 45-57.
34. Mićanović, V. , Maslovarić, B. i Novović, T. (2012). *Asistenti u nastavi kao podrška uključivanja djece RAE porijekla u obrazovni sistem u Crnoj Gori u okviru projekta Osnovno pravo na obrazovanje u Crnoj Gori*. Sarajevo: Ahmed Pjano i Lidija Pisker.
35. Milić, S. (2016). *Individualizovani pristup vaspitno-obrazovnom procesu*. Nikšić: MPromo.

36. Montesori, M. (2016). *Upijajući um*. Beograd: Miba books.
37. Nikolić, S., Ilić, D., i Simonović, S. (2003). Socijalizacija dece sa telesnim invaliditetom. *Istraživanja u defektologiji*, 5(2), 67-76.
38. Özokcu, O. (2018). The relationship between teacher attitude and self-efficacy for inclusive practices in Turkey. *J. Educ. Train. Stud.* 6 (1), 6–12.
39. Pihlaja, P. M., & Holst, T. K. (2013). How reflective are teachers? A study of kindergarten teachers' and special teachers' levels of reflection in day care. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57 (7), 182–198.
40. Prodanović, T. (1966). *Didaktika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS.
41. Radford, J., Bosankuet, P. , Vebster, R & Blatchford, P. (2015). Scaffolding learning for independence: Clarifying teacher and teaching assistant roles for children with special educational needs. *Learning and Instruction* 36 (1), 1-10.
42. Radić-Šestić, M., Šešum, M. i Karić, J. (2020). Samoefikasnost nastavnika osnovne škole u inkluzivnom obrazovanju. *Self-efficacy of primary school teachers in Inclusive education*. 5(1), 67-83.
43. Radonjić, S. (2010). *Nastava poznavanja prirode i društva*. Podgorica: AP print.
44. Schwab, S. (2015). Social dimensions of inclusion in education of 4th and 7th grade pupils in inclusive and regular classes: Outcomes from Austria. *Research in Developmental Disabilities*, 43 (1), 72–79.
45. Shevlin, M., Kenny, M., & Loxley, A. (2008). A time of transition: exploring special educational provision in the Republic of Ireland. *International Journal of Inclusive education*, 8(3), 52-141.
46. Slee, Roger. 2001. Social justice and the changing directions in educational research: The case of inclusive education. *International Journal of Inclusive Education* 5 (2), 167–177.
47. Solis M. et al. (2012). Collaborative models of instruction: The empirical foundations of inclusion and co-teaching. *Psychology in the Schools*, 49 (1), 498-510.
48. Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, 2019-2025, Podgorica: Ministarstvo prosvjete.
49. Suzić, N. (2000): *Interaktivno učenje II*. Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srbije.

50. Tarutman, M. L. (2004). Preparing and managing TAs. *Intervention in School and Clinic*, 39(3), 8-131.
51. UNESCO (2007). *Global monitoring report 2008: Education for All by 2015. Will we make it*. Paris: United Nations Education, Science and Cultural Organization.
52. Šain, M. i Čarapić, S. (2016). *Korak po korak 5*. Beograd: Kreativni centar.
53. Šakotić, N. (2016). *Inkluzivno obrazovanje*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
54. Vasiljević, D. Laketa, N. i Stamatović, J. (2013). Uticaj timske nastave na stvaralačka znanja učenika. *Teme*, 37 (2). 611-630.
55. Vrkić-Dimić, J. (2015). *Korelacija i timski rad u nastavi – holistički pristup u učenju i poučavanju*, Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju.
56. Vujačić, M. (2011). Uloge nastavnika u inkluzivnom obrazovanju. *Pedagogija*, 66(3), 384–394.
57. Zhao, Y., Rose, R., & Shevlin, M. (2021). Paraprofessional support in Irish schools: From special needs assistants to inclusion support assistants. *European Journal of Special Needs Education*, 36(2), 183–197.
- Internet stranice:
- <https://www.gov.me/dokumenta/ef7ee095-1951-4eb5-8ecd-c9cffc18beff>
  - <https://www.skolskiportal.edu.me/Inkluzivno%20obrazovanje/Istrazivanje%20asistenti.pdf>

PRILOZI

Prilog 1 – Anketni upitnik za asistente u nastavi

Poštovani asistenti,

Realizuje se istraživanje na temu: „Uloga i značaj asistenta u nastavi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole”. Vaši iskreni odgovori mogu dati doprinos ovom istraživanju, koje se realizuje u cilju izrade master rada.

Unaprijed hvala na saradnji!

Pol

Muški

Ženski

Stepen obrazovanja _____

1. Koliko često, u saradnji sa učiteljem, realizujete kooperativne aktivnosti u cilju razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa njihovim vršnjacima tipičnog razvoja?
  - a) Svakog dana
  - b) Od dva do tri puta sedmično
  - c) Jednom sedmično
  - d) Po potrebi

2. Da li su djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju prihvaćena od strane svojih vršnjaka u kooperativnim aktivnostima koje realizujete?
  - a) Jesu
  - b) Uglavnom jesu
  - c) Djelimično jesu
  - d) Nijesu

3. Koje kooperativne aktivnosti najčešće realizujete u svrhu razvijanja socijalnih odnosa djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

---

4. Na koji način podstičete učenika sa smetnjama u razvoju na socijalne odnose sa vršnjacima?

---

5. Da li javljaju poteškoće u podsticanju socijalnih odnosa učenika sa smetnjama u razvoju i njihovih vršnjaka tipičnog razvoja?
- a) Da
  - b) Povremeno
  - c) Ne

Ukoliko se javljaju, navedite koje su to.

---

6. Da li smatrate da je značajno da se stručno usavršavate iz oblasti inkluzivnog obrazovanja?
- a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne

7. Da li se kontinuirano stručno usavršavate kroz seminare?

- a) Da
- b) Povremeno
- c) Ne

Koji su to seminari?

---

8. Da li se stručno usavršavate kroz obuke, namjenski dizajnirane za asistente?

- a) Da
- b) Povremeno
- c) Ne

U čemu vidite značaj tih obuka?

---

9. Koliko često ostvarujete saradnju sa roditeljima učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju?

- a) Svakodnevno
- b) Od dva do tri puta sedmično
- c) Jednom sedmično
- d) Po potrebi

10. Da li ste zadovoljni saradnjom sa roditeljima učenika?

- a) Da

- b) Djelimično
- c) Ne

11. Koji su najčešći oblici saradnje sa roditeljima učenika?

---

12. Da li ste zadovoljni saradnjom sa učiteljima u cilju pružanja podrške učeniku?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne

13. Da li se sa učiteljima dogovarate o aktivnostima koje će te realizovati sa učenikom? Na koji način ostvarujete saradnju u tom procesu?

- a) Da
- b) Povremeno
- c) Ne

Na koji način ostvarujete saradnju u tom procesu?

---

14. Da li ste zadovoljni saradnjom sa stručnim saradnicima u cilju pružanje podrške učeniku?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne

15. U čemu se ogleda doprinos saradnje sa stručnim saradnicima u cilju pružanja podrške učeniku?

Prilog 2 – Anketni upitnik za roditelje

Poštovani roditelji,

Realizuje se istraživanje na temu: „Uloga i značaj asistenta u nastavi u radu sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju u drugom ciklusu osnovne škole”. Vaši iskreni odgovori mogu dati doprinos ovom istraživanju, koje se realizuje u cilju izrade master rada.

Unaprijed hvala na saradnji!

Pol

Muški

Ženski

Stepen obrazovanja _____

1. Da li ste zadovoljni radom asistenta?
  - a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne

2. Da li je asistent u nastavi, po Vašoj perpeciji, unaprijedio socijalne odnose djeteta?
  - a) Jeste
  - b) Djelimično
  - c) Ne

Ukoliko jeste, na koji način se to manifestuje kod djeteta?

---

3. Da li Vaše dijete uspješnije savladava nastavne sadržaje uz podršku asistenta?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne

Objasnite.

---

4. Da li ste zadovoljni saradnjom sa asistentom?

- a) Jesam
- b) Djelimično
- c) Nijesam

5. Koji je najčešći oblik saradnje sa asistentom?

---

6. Da li redovno dobijate informacije od asistenta o funkcionisanju Vašeg djeteta u školi?

- a) Da
- b) Povremeno
- c) Ne

7. Da li se sa asistentom dogovarate o aktivnostima koje realizujete kod kuće sa djetetom?

- a) Da
- b) Povremeno

c) Ne

Koje su to aktivnosti?

Prilog 3 – Vodič za grupni intervju

Uloga i značaj asistenta u nastavi u kontekstu pružanja podrške učenicima sa smetnjama i teškoćama u razvoju u usvajanju nastavnih sadržaja i stupanju u socijalne odnose sa vršnjacima iz vizure učitelja

- Kakav je doprinos asistenta, kada je u pitanju usvajanje nastavnih sadržaja od strane učenika?
- Kako sagledavate individualni rad asistenta sa učenikom?
- U čemu se najviše ogleda doprinos asistenata u nastavi, kada su u pitanju socijalni odnosi učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju sa vršnjacima?
- Da li postoje određene poteškoće, kada je pitanju uloga asistenta u pogledu stvaranja uslova za interakcije između učenika sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovih vršnjaka?

Timski rad učitelja i asistenta u pružanju podrške učeniku tokom učenja

- Kakva je saradnja između asistenta i učitelja, kada je riječ o pružanju podrške učeniku sa smetnjama i teškoćama u razvoju?
- Koje se poteškoće javljaju u saradnji i timskom radu sa asistentom?